

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

Координаційне бюро з проблем правових основ підприємницької
діяльності, господарського та комерційного права
Відділення екологічного, господарського та аграрного права
Національної академії правових наук України

НАУКОВО-ЕКСПЕРТНИЙ ВИСНОВОК
ДО КОНЦЕПЦІЇ ОНОВЛЕННЯ
ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Київ
2021

УДК 346, 347
ББК 67.303, 67.304.1
Н 34

Рецензенти:

доктор юридичних наук, доцент Кірін Р.С.

доктор наук з державного управління, доцент Овчаренко Р.В.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України»
(протокол № 7 від 26.04.2021 р.)

Н 34 Науково-експертний висновок до Концепції оновлення Цивільного кодексу України: брошура / під заг. ред. члена-кореспондента НАН України В.А. Устименка. Київ : НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України», 2021. 112 с.

ISBN 978-966-02-9596-4

5 січня 2021 року Перший заступник Голови Верховної Ради України Р.О. Стефанчук запросив фахівців до обговорення проєкту Концепції оновлення Цивільного кодексу України. Відповідне звернення було розміщене на сторінці у Facebook (<https://m.facebook.com/stefanchuk.official/posts/420425702709269>). Проєкт Концепції оновлення Цивільного кодексу України розміщено за посиланням: bit.ly/3rXx3a4.

Реагуючи на це звернення, група експертів, предметом досліджень яких є питання правового регулювання економічних відносин, здійснили науковий аналіз зазначеної Концепції з урахуванням положень чинного законодавства України та сформулювали пропозиції щодо її вдосконалення.

Науково-експертний висновок до Концепції оновлення Цивільного кодексу України було схвалено на розширеному засіданні Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права Відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України (протокол № 3 від 09.04.2021 р.).

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних і економічних спеціальностей закладів вищої освіти, юристів-практиків, працівників органів державної влади і місцевого самоврядування.

УДК 346, 347
ББК 67.303, 67.304.1

ISBN 978-966-02-9596-4

© Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», 2021

ЗМІСТ

ІНФОРМАЦІЯ ПРО КОЛЕКТИВ АВТОРІВ.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА КОНЦЕПЦІЇ, ЇЇ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ТА РЕГУЛЯТИВНИХ ЗАСАД	8
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТОВНІ ЗАУВАЖЕННЯ ДО ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ	50
РОЗДІЛ 3. ПІДСУМКОВІ ЗАУВАЖЕННЯ Й БАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ КОДИФІКАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА	73
РОЗДІЛ 4. ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО КОНЦЕПЦІЇ.....	77
ДОДАТКИ.....	79

ІНФОРМАЦІЯ ПРО КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

Устименко Володимир Анатолійович – член-кореспондент НАН України, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, директор ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України», голова Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права Відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України;

Бобкова Антоніна Григоріївна – академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад Донецького юридичного інституту МВС України, член Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права Відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України;

Щербина Валентин Степанович – академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права та господарського процесу Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заступник голови Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права Відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України;

Вінник Оксана Мар'янівна – член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права і порівняльного правознавства Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, член Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права Відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України;

Задихайло Дмитро Вітольдович – член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, секретар Координаційного бюро з проблем

правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права Відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України;

Подцерковний Олег Петрович – член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського права і процесу НУ «Одеська юридична академія», член Конституційної комісії, член Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права Відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України;

Беляневич Олена Анатоліївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права і процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса, експерт ГО «Платформа стратегічної та законотворчої аналітики «Координата»;

Гарагонич Олександр Васильович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського права та господарського процесу Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, голова Адвокатського об'єднання «Юридична компанія «Бі ен Сі»;

Гудіма Тетяна Степанівна – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем модернізації господарського права та законодавства ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України»;

Деревянко Богдан Володимирович – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права і порівняльного правознавства Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України;

Джабраїлов Руслан Аятшахович – доктор юридичних наук, професор, заступник директора ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», член Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права Відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України;

Іванюта Наталя Валеріївна – доктор юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри цивільного, трудового права та права

соціального забезпечення факультету № 3 Донецького юридичного інституту МВС України;

Захарченко Андрій Миколайович – доктор юридичних наук, доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад Донецького юридичного інституту МВС України;

Зельдіна Олена Романівна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка сектору проблем реалізації господарського законодавства відділу проблем модернізації господарського права та законодавства ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України»;

Коваль Ірина Федорівна – доктор юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України;

Коверзнев Вадим Олександрович – доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу проблем модернізації господарського права та законодавства ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України», заступник голови Деснянського районного суду м. Чернігова;

Никитченко Наталія Валеріївна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри господарського права та процесу Університету державної фіскальної служби України;

Ніколенко Людмила Миколаївна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки Донецького юридичного інституту МВС України;

Олюха Віталій Георгійович – доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України»;

Пацурія Ніно Бондовна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права та господарського процесу Інституту права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка;

Рєзнікова Вікторія Вікторівна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри господарського права та господарського процесу Інституту права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка;

Шаповалова Ольга Вікторівна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри господарського права юридичного факультету Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля;

Єремєєва Наталія Валеріївна – кандидат юридичних наук, завідувачка відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України»;

Малолітнева Веста Костянтинівна – кандидат юридичних наук, вчений секретар ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України»;

Ілларіонов Олександр Юрійович – старший науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України».

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА КОНЦЕПЦІЙ,

ІІ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ТА РЕГУЛЯТИВНИХ ЗАСАД

1. Правова природа Концепції та оцінка порядку її прийняття

Концепція оновлення Цивільного кодексу України (далі – Концепція) відповідно до вихідних відомостей, зазначених в анотації, проголошена як «Концепція щодо основних напрямів системного оновлення Цивільного кодексу України».

Далі у тексті анотації зазначено, що Концепція «підготовлена членами Робочої групи, утвореної постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 р. № 650 (додаток 1).

Відповідно до п.п. 1 п. 3 Положення про робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 650, до завдань робочої групи віднесено, зокрема, «проведення комплексного аналізу існуючого цивільного законодавства України та визначення сфер приватноправових відносин, які потребують приведення у відповідність із світовими тенденціями розвитку приватного права». Відповідно до п.п. 4 п. 4 Положення про робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, «Робоча група відповідно до покладених на неї завдань... подає Кабінетові Міністрів України розроблені за результатами своєї роботи пропозиції».

Ознайомлення з текстом Концепції свідчить про те, що вона не містить результатів комплексного аналізу існуючого цивільного законодавства України та визначення сфер приватноправових відносин, які потребують приведення у відповідність із світовими тенденціями розвитку приватного права.

Відповідно до публічної інформації, отриманої від Міністерства юстиції України (додаток 2), затвердження Концепції на засіданнях робочої групи не проводилося, а

результати роботи робочої групи Кабінету Міністрів України не надавалися, Урядом України не обговорювалися і Концепція ним не затверджувалася. Варто також зазначити, що згідно з відповіддю на запит щодо отримання публічної інформації, наданою Апаратом Верховної Ради України (від 03.02.2021 р. № 18/07-181), згадана Концепція не надходила від Кабінету Міністрів України або від інших органів влади до секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань правової політики (**додаток 3**).

Звертає на себе увагу, що досліджувана Концепція значно звузила обсяг рекодифікації відповідно до завдань Кабінету Міністрів України: замість рекодифікації загалом цивільного законодавства йдеться лише про оновлення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), який є хоч і важливою, проте лише частиною цивільного законодавства України.

У зв'язку з цим можна зауважити, що робоча група сприяла вирішенню інших завдань, аніж ті, що передбачені Положенням про робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. Відповідно наслідком цього є те, що Концепція змістовно охопила питання, які не обмежуються приватним правом, тим самим втрутившись у публічно-правові відносини в сфері економіки, які виникають у сфері управління державною та комунальною власністю, організації діяльності державних та комунальних підприємств, а також передбачивши скасування напрямів державної економічної політики, засад застосування адміністративно-господарських санкцій тощо.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 р. № 650, робочу групу очолює Міністр юстиції України, а до складу робочої групи входить також державний секретар міністерства. Втім серед авторів Концепції зазначені посадові особи відсутні.

До роботи робочої групи не були залучені фахівці господарсько-правового напрямку, хоча в основу Концепції покладено скасування Господарського кодексу України (далі – ГК України), що матиме істотний вплив на регулювання економічних відносин в Україні.

Таким чином, Концепція не була обговорена робочою групою у встановленому порядку, не були залучені представники

міністерств та інших центральних органів виконавчої влади до аналізу перспектив її впровадження. Концепція не була подана Уряду України і не затверджена ним, а тому не може відображати державну економічну політику.

Відповідно, за своєю правовою основою та складом авторів Концепція має неправомірне посилення на результати роботи робочої групи, утвореної постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 650.

Додатково слід наголосити, що не зважаючи на відсутність офіційної позиції Уряду України та Верховної Ради України щодо підготовленої Концепції, текст цього документу було презентовано на засіданні робочої групи з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, створеної на підставі розпорядження Голови Верховної Ради України від 28.07.2020 р. № 260 (**додаток 4**). Як зазначено у відповіді на запит щодо отримання публічної інформації, наданій Апаратом Верховної Ради України (від 23.02.2021 р. № 18/07-331), перше установче засідання вказаної робочої групи відбулося 28.01.2021 р. Крім того, у відповіді наголошено, що наразі єдиним матеріалом, яким оперує згадана робоча група, є відповідне розпорядження про її створення та Концепція (**додаток 5**).

Прикметним є те, що до складу робочої групи, утвореної розпорядженням Голови Верховної Ради України, увійшли більшість членів робочої групи, створеної постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 650. На це окремо звертається увага у вищезгаданій відповіді Апарату Верховної Ради України (від 23.02.2021 р. № 18/07-331).

Не менш важливим фактом є і те, що у 2021 році діяльність робочої групи, утвореної розпорядженням Голови Верховної Ради України від 28.07.2020 р. № 260, де-юре відбувається у нелегітимізований спосіб. Проте дотепер діяльність робочої групи, створеної розпорядженням Голови Верховної Ради України, не пролонговано належним чином. Зокрема, на це окремо звертається увага у відповіді на запит щодо отримання публічної інформації, наданій Апаратом Верховної Ради України (від 16.02.2021 р. № 18/07-283), відповідно до якої «розпорядження Голови Верховної Ради України... або інший правовий акт, яким продовжено на 2021

рік повноваження Робочої групи, створеної розпорядженням Голови Верховної Ради України від 28.07.2020 № 260», у Верховній Раді України не приймалися (додаток 6).

Слід звернути увагу, що робочу групу було створено саме на виконання п. 21 Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 16 червня 2020 року № 689-ІХ. Зокрема, цим пунктом передбачалось перенесення до ЦК України положень Сімейного кодексу України, **окремих положень ГК України**, Кодексу законів про працю України, Житлового кодексу Української РСР, Закону України «Про міжнародне приватне право». Втім зазначену роботу не було виконано у строк, вказаний у п. 21 Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік, а саме грудень 2020 року. Про невиконання п. 21 додатково свідчить відповідь на запит щодо отримання публічної інформації, надана Апаратом Верховної Ради України (від 11.03.2021 р. № 18/07-480), у якій зазначено, що секретаріат Комітету Верховної Ради України з питань правової політики не має інформації щодо наявності та копій текстів інформаційних матеріалів, підготовлених Національною академією правових наук України та Комітетом Верховної Ради України з питань правової політики (додаток 7). Саме ці суб'єкти були визначені як відповідальні за виконання п. 21 Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік.

Наразі є актуальним План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2021 рік, п.п. 368 та 369 якого передбачено підготовку нових редакцій книг першої та другої ЦК України. До речі, практика невиконання пунктів Плану законопроектної роботи Верховної Ради України триває і у 2021 році. Зокрема, нова редакція книги першої Цивільного кодексу України – «Загальні положення» мала б бути подана до Верховної Ради України/zareєстрована у Верховній Раді України у березні місяці поточного року. Втім дотепер зазначений законопроект відсутній на веб-порталі Верховної Ради України, що у певній мірі свідчить про неналежну організацію законотворчої роботи з боку головного комітету, яким визнано Комітет Верховної Ради України з питань правової політики.

Вбачається за доцільне також звернути увагу на помилкову ідентифікацію Концепції як наукового видання (с. 128). Адже

відповідно до п. 18 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р., **наукове видання** визнається як *«твір (узагальнююча наукова праця, монографія, збірник наукових праць, збірник документів і матеріалів, тези та матеріали наукових конференцій, автореферат дисертації, препринт, словник, енциклопедія, науковий довідник або покажчик, наукове періодичне видання тощо) наукового характеру, що пройшов процедуру наукового рецензування та затвердження до друку вченою (науковою, науково-технічною, технічною) радою наукової установи або вищого навчального закладу, редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений шляхом друкування, тиснення або в інший спосіб, містить інформацію про результати наукової, науково-технічної, науково-педагогічної, науково-організаційної діяльності, теоретичних чи експериментальних досліджень (науково-дослідне видання); підготовлені науковцями до публікації тексти пам'яток культури, історичних документів чи літературних текстів (археографічне або джерелознавче видання); науково систематизовані дані чи матеріали, що відображають історію науки та сучасний стан наукового знання (науково-довідкове або науково-інформаційне видання), призначені для поширення»*. Зазначений підхід знайшов закономірне відображення у п.п. 4.8.3 п. 4.8 ДСТУ 3017:2015 Національний стандарт України «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять».

Втім Концепція сутнісно не корелює з жодною з кваліфікуючих ознак наукового видання, наведених у п. 18 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Зокрема, у Концепції відсутні відомості про рецензентів, затвердження до друку вченою (науковою, науково-технічною, технічною) радою наукової установи або закладу вищої освіти тощо.

Не вдалося прояснити ситуацію зі статусом Концепції як наукового видання і з боку Міністерства юстиції України. Зокрема, у відповіді на запит щодо отримання публічної інформації зазначена обставина не була прокоментована із посиланням на відсутність запитуваної інформації (додаток 8).

Отже, вищенаведене дає можливість дійти висновку про те, що: 1) Концепція має характер наукової думки окремих вчених, що не пройшла наукового рецензування, а пропозиції

щодо скасування ГК України, що містяться у тексті Концепції, не були обговорені робочою групою у встановленому порядку, не були залучені представники міністерств та інших центральних органів виконавчої влади до аналізу перспектив її впровадження; 2) Концепція не була подана Уряду України і не затверджена ним, а тому не може вважатися концептуальною підставою для ухвалення будь-яких законопроектів на підставі рішень Уряду України; 3) подальше обговорення Концепції відбувається у межах робочої групи, діяльність якої належним чином не легітимізовано; 4) ідея скасування ГК України, запропонована робочою групою, створеною розпорядженням Голови Верховної Ради України від 28.07.2020 р. № 260, суперечить п. 21 Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік, яким передбачалось, серед іншого, лише перенесення до ЦК України окремих положень ГК України.

2. Аналіз методологічної основи Концепції

А. Концепція ґрунтується на значному обсязі непідтверджених реальними економічними відносинами висновків щодо змісту ГК України і не містить належного обґрунтування соціально-економічних наслідків її реалізації, в тому числі не враховує систематизуюче значення кодифікації господарського законодавства, наслідки ліквідації підприємств (державних, казенних, комунальних, приватних), асоціацій, концернів та інших господарських об'єднань, анулювання права господарського відання та оперативного управління, скасування процедур укладання господарських договорів, утворення прогаліни у юрисдикційних засадах господарського судочинства тощо.

Це порушує вимоги Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Зокрема, автори використовують не підтверджені аналізом змісту ГК України та сучасними науковими дослідженнями характеристики цього кодексу: «антиринковий акт» (с. 6), «перешкоджає економічному розвитку України та її реформуванню відповідно до положень Угоди про асоціацію», «становить реальну загрозу стратегічним прагненням країни» (с. 7).

Ці тези не лише не підтверджені жодними аргументами, але й суперечать різноманітним експертним оцінкам щодо змісту національного законодавства, а тому не можуть бути покладені в основу пропозицій Концепції щодо скасування ГК України.

Зокрема, протягом 2015-2020 років Кабінет Міністрів України щороку приймав плани заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Жодного разу не ставилося питання про невідповідність ГК України чи окремих його норм Угоді про асоціацію.

Навпаки, реалізація Концепції матиме прямим наслідком порушення Угоди про асоціацію Україна-ЄС, погіршить стан оцінки економіки України як ринкової відповідно до правил СОТ.

Зокрема, в Угоді понад 60 разів згадується такий суб'єкт господарювання, як «підприємства», від організаційної форми якого пропонують відмовитися автори Концепції.

17 лютого 2006 року Міністерство торгівлі США визнало ринковий статус економіки України, що стало підставою для вступу України до СОТ. На цей момент ГК України діяв (з 1 січня 2004 року), а тому ринковий характер кодексу підтверджено міжнародними партнерами України.

Авторитетні іноземні вчені підтвердили ринковий характер ГК України. Зокрема, відомий британський компаративіст У. Батлер так оцінив Господарський кодекс України у спеціальному виданні щодо цього акта: «З усіх кодексів, ухвалених у країнах СНД з початку переходу до ринкової економіки, ГК України є найбільш незвичайною, інноваційною частиною законодавства»¹.

Відсутні будь-які офіційні відомості про неринкові результати дії правових інститутів, від яких пропонують відмовитися автори Концепції.

Зокрема, судова практика спростовує висновок авторів Концепції про те, що правам господарського відання та оперативного управління притаманно «право власника (держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади) вилучати майно та припиняти ці правові титули на власний розсуд» (с. 25

¹ Butler W.E. Economic Code of Ukraine. London, 2004. P. IX.

Концепції). Про це свідчать, зокрема, постанова Вищого господарського суду від 28 вересня 2010 р. № 14/485, постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справах № 926/2228/17 та № 926/2230/17. Крім того, не відповідають очевидним засадам формальної логіки твердження про те, що правомочності щодо вилучення майна у власника «не відповідають традиційним уявленням про речові права на чуже майно» (с. 25 Концепції). Адже очевидно, що будь-який одноосібний засновник юридичної особи незалежно від організаційної форми (в тому числі в товаристві) може вилучити майно у цієї особи у порядку зменшення статутного капіталу чи виплати дивідендів.

Наявність права на вилучення майна, закріпленого на праві оперативного управління чи господарського відання цілком підтверджується практикою європейських країн, в тому числі суверенних держав пострадянського простору.

Наприклад, у § 1 Закону Чеської республіки «Про державні підприємства» зазначено, що «підприємство має право управляти державним майном і не має власного майна», у §16: «Майно товариства може бути вилучене засновником товариства у випадках та на умовах, передбачених законом».

Позбавлення права засновника унітарної юридичної особи вилучати майно, передане цій особі було б юридичним нонсенсом.

Б. Концепція грубо порушує власну приватно-правову спрямованість, втручаючись у сфери публічно-правового регулювання.

У Концепції висловлено антинаукове твердження про те, що акти, «які регулюють підприємницькі відносини, що за своєю природою є передусім приватноправовими» (с. 7).

Приватне право ґрунтується на непідпорядкуванні суб'єктів один одному, воно не регулює публічно-господарських відносин за участі органів держави та інших суб'єктів, наділених владними повноваженнями.

Разом із тим, публічно-правовими за суттю є такі положення ГК України, який пропонується скасувати:

- публічно-правові засади господарської діяльності (глава 1),
- основні напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання (глава 2);

- обмеження монополізму у сфері господарювання (глава 3);
- публічно-правові вимоги та державні гарантії підприємництва (глава 4);
- публічно-правові вимоги до некомерційної господарської діяльності (глава 4);
- правовий статус державних, у тому числі казенних, та комунальних підприємств; організаційні, антикорупційні та планові вимоги до їх діяльності (глава 8);
- правовий режим державного майна, управління ним та його приватизація (глава 14);
- публічно-правові вимоги до використання природних ресурсів у сфері господарювання (глава 15);
- інститут організаційно-господарських зобов'язань, у тому числі соціально-комунальних зобов'язань (ст.ст. 176-177 глави 19);
- державне регулювання цін у сфері господарювання (глава 21);
- інститути державної гарантії та загально-господарських гарантій (ст.ст. 199, 201);
- порядок визнання суб'єкта господарювання банкрутом (глава 23);
- правові засади адміністративно-господарських санкцій (глава 27);
- відповідальність суб'єктів господарювання за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства (глава 28);
- класифікація галузей економіки (глава 29);
- публічно-правові вимоги та стимули інноваційної діяльності (глава 34);
- публічно-правові вимоги фінансової діяльності у сфері господарювання (глава 35);
- публічно-правові вимоги до зовнішньоекономічної діяльності (глава 37);
- державні гарантії іноземних інвестицій (глава 38);
- спеціальні режими господарювання (глава 39);
- публічно-правові вимоги до концесії (глава 40);
- інші види спеціальних режимів господарювання (глава 41).

Загалом зміст ГК можна оцінити як такий, що на 2\3 є публічно-правовим.

Приватноправова мета рекодифікації цивільного законодавства України не може бути виправдана скасуванням публічно-правових

положень ГК України та інших актів господарського законодавства ні змістовно, ні за формою, запропонованою Концепцією.

Пропозиції щодо скасування публічно-правових положень ГК України, що містяться в Концепції, є необґрунтованими та не згоджуються із метою оновлення ЦК України.

В. Концепція носить фрагментарний характер і не враховує судову практику застосування ГК України, посилаючись винятково на практику загальних судів щодо застосування ЦК України (розділ 4, с. 95-111).

За відсутності аналізу практики господарських судів України та Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, висновки, наведені у Концепції, про відмову від спеціальних положень господарського законодавства є необґрунтованими.

Г. Концепція містить твердження, які не ґрунтуються на практиці правозастосування та змісті чинних Цивільного та Господарського кодексів України.

Зокрема, зазначається, що ГК України фактично «заблокував» чинність ЦК України в приватноправових відносинах у сфері бізнесу.

Таке твердження суперечить не лише практиці господарських судів України, але й рекомендаційним актам державних органів влади.

Зокрема, Вищий господарський суд України інформаційним листом від 07.04.2008 № 01-8/211 «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України» чітко визначив сферу застосування кожного кодексу у регулюванні приватно-правових відносин. Зокрема було зазначено (п. 1): «при правозастосуванні застосовується не в цілому закон як нормативно-правовий акт, а відповідна правова норма чи її частина, за змістом якої і визначається чи є ця норма (її частина) спеціальною чи загальною. Так, наприклад, за загальним правилом статті 293 ГК України за договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність, повне господарське відання чи оперативне управління певний товар в обмін на інший товар. Проте, в ЦК України містяться спеціальні норми про особливий вид міни (бартеру), які підлягають переважному застосуванню перед статтею

293 ГК України. Зокрема, стаття 715 ЦК України допускає обмін товару на роботи, послуги, а стаття 716 ЦК України передбачає особливості правового регулювання відносин, що виникають на підставі таких договорів» ... При цьому слід враховувати, що відповідно до частини другої статті 4 ЦК України основним актом цивільного законодавства України є ЦК України. Тому в разі, якщо норми ГК України не містять особливостей регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання, а встановлюють загальні правила, які не узгоджуються із відповідними правилами ЦК України, слід застосовувати правила, встановлені ЦК України».

Ці та багато інших прикладів доводять застосування обох кодексів у сфері господарювання, що чітко розмежовано у судовій практиці, а випадки неоднакового застосування відповідних норм на сьогодні відсутні.

3. В основу Концепції покладено підхід щодо безмежної комерціалізації приватного права, що матиме наслідком відсунення прав людини на другий план та нестабільність ЦК України

По суті, реалізація Концепції перетворить ЦК України на величезний за обсягом та складний до правозастосування законодавчий акт, який дублюватиме положення законів «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про фінансовий лізинг», «Про кооперацію», «Про іпотеку», «Про заставу» тощо. Кодекс наповнюватиметься бланкетними нормами, позаяк вмістити усю повноту регулювання господарських відносин ані за приватноправовою природою, ані за обсягом ЦК України не зможе.

В результаті дублювання правових норм фактично виникатимуть правові колізії, що ускладнюватиме процес правозастосування.

Наповнення ЦК України непропорційно великим обсягом регулювання підприємницької діяльності ускладнить використання кодексу пересічними громадянами.

Намагання вмістити в ЦК України значний обсяг регулювання комерційних відносин порушить основне призначення цього

кодексу як основного акта цивільного законодавства – встановлювати засади регулювання приватно-правових відносин.

Відповідно, правові засади реалізації та захисту приватних прав людини можуть відійти на другий план порівняно із складними публічно-правовими нормами, що опосередковують господарські відносини.

4. Концепція не містить аналізу економічних наслідків її реалізації

У розділі 6 Концепції результати впливу на господарські відносини не представлені.

Насправді реалізація Концепції призведе до величезних витрат державного та місцевих бюджетів на перереєстрацію речових прав господарського відання та оперативного управління, на забезпечення реєстрації примусової реорганізації приватних підприємств, дочірніх підприємств, фермерських господарств, асоціацій, корпорацій, іноземних підприємств. Цих суб'єктів в економіці приблизно 300 тис. Кожна реєстраційна дія вимагає бюджетних витрат.

До речі, аналогічні за змістом підходи, зокрема, у частині скасування ГК України, закріплені у законопроекті «Про внесення змін і доповнень до деяких законів України з метою вдосконалення цивільного законодавства» (реєстр. № 2635 від 19.12.2019 р.), не отримали схвальної оцінки з боку Національної академії наук України, профільних комітетів Верховної Ради України та відповідних центральних органів державної виконавчої влади.

Так, за розрахунками НАН України відповідні витрати, лише у разі перетворення у товариства з обмеженою відповідальністю, складуть щонайменше 3 млрд гривень (експертний висновок Інституту економіко-правових досліджень НАН України (з 22.05.2020 року перейменовано у Державну установу «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України») до проекту Закону України «Про внесення змін і доповнень до деяких законів України з метою вдосконалення цивільного законодавства» (реєстр. № 2635 від 19.12.2019 р.), який було підготовлено за підсумками розгляду звернення Голови Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку

н.д. Д.А. Наталухи до Національної академії наук України від 13.02.2020 р. № 04-16/16-157/35185).

Більше того, до Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку було адресовано висновок Комітету Верховної Ради України з питань бюджету, в якому наголошувалося на відсутності фінансово-економічного обґрунтування (включаючи відповідні розрахунки), яке вимагається відповідно до ч. 1 ст. 27 Бюджетного кодексу України і ч. 3 ст. 91 Регламенту Верховної Ради України. Водночас, із посиланням на експертний висновок Міністерства фінансів України, у тексті висновку Комітету Верховної Ради України з питань бюджету зазначається, «що реалізація положень законопроекту (насамперед в частині скасування Господарського кодексу України без попереднього внесення змін до інших законодавчих актів України) призведе до значних втрат державного бюджету, зокрема, від списання та реалізації надлишкового державного майна. Поряд з тим, зауважено, що законопроектом будуть відмінені норми щодо складання та затвердження фінансового плану суб'єктам державного сектору економіки, в якому, зокрема, передбачаються доходи та витрати підприємства, сплата податків та зборів до державного бюджету, що призведе до неможливості забезпечення ефективного управління державними фінансовими ресурсами та контролю за витрачанням коштів.» (додаток 9).

У п. 7 експертного висновку Міністерства фінансів України № 13010-03-3/4470 від 11.02.2020 р. додатково акцентовано увагу на те, що «Прийняття норми щодо втрати чинності Господарським кодексом України в цілому призведе до порушення Конституції України в частині забезпечення правових засад і гарантій та утворення різних форм підприємництва, у зв'язку із чим будуть ліквідовані форми підприємницької діяльності, зокрема приватних підприємств». Крім того, як зазначено у експертному висновку Міністерства фінансів України, «...у разі скасування Господарського кодексу України Міністерство фінансів України буде позбавлено можливості відстежувати надані державним підприємствам, у тому числі господарським товариствам, у статутному капіталі яких державі належать 50 та більше відсотків акцій, внутрішні та зовнішні кредити (позики), а також укладені ними договори гарантії, поруки.» (додаток 10).

Варто також зауважити, що у листі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 07.04.2020 р. № 2415-06/23041-07, надісланому на адресу Інституту економіко-правових досліджень НАН України, окремо було наголошено на відсутності підтримки законопроекту № 2635 як з боку Мінекономіки, так і Міністерства юстиції України, Фонду державного майна України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку із відображенням відповідних аргументів у проекті висновку, який було адресовано Кабінету Міністрів України (додаток 11).

Крім того, примусова корпоратизація державних підприємств, у тому числі казенних, навчальних закладів та наукових установ, державних та комунальних ЗМІ, закладів охорони здоров'я, оборонного комплексу, портів, закладів управління аерорухом тощо у результаті реалізації Концепції зумовить потребу у перейменуванні та зміні усієї правовстановлюючої документації щодо роботи цих юридичних осіб публічного права. Можливі бюджетні витрати за найоптимістичнішим сценарієм сягатимуть мільярдів гривень.

Наслідки усунення з правового поля засадничих положень щодо підприємств, сфери господарювання, поняття суб'єкта господарювання та інших положень ГК України авторами Концепції не розраховані.

Разом із тим поняття суб'єкта господарювання та сфери господарювання застосовано у сотнях законодавчих актів та слугує основою для юрисдикції господарських судів України. Варто зауважити, що на противагу постулатам Концепції, законотворча діяльність Верховної Ради України, навпаки, спрямована на визначення засад діяльності різноманітних суб'єктів господарювання, зокрема, мова йде про визначення основ ветеранського бізнесу «як одного із різновидів суб'єкта господарювання», що має бути передбачено у законопроекті «Про внесення змін до Господарського кодексу України та Цивільного кодексу України» (заплановано на вересень 2021 року) (п. 243 Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2021 рік, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 02.02.2021 р. № 1165-IX). Підготовка зазначеного законопроекту також передбачена п. 510 Плану пріоритетних дій Уряду на 2021

рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 276-р.

Достеменно можна передбачити глибоку дестабілізацію судової практики, яка протягом 17 років чинності ГК України напрацювала величезний масив судових рішень, які повною мірою вирішили питання співвідношення Цивільного та Господарського кодексів України.

5. Концепція містить помилкові та маніпулятивні твердження щодо зарубіжного, зокрема, європейського досвіду кодифікації приватного права

5.1. Серед передумов Концепції називається «сучасний досвід рекодифікації цивільних кодексів Франції та Німеччини – «бастіонів» приватного права». Разом із тим, цивільним кодексам Франції та Німеччини невідома «рекодифікація». Більш того, одночасне існування цивільних та комерційних кодексів не ставиться під сумнів у цих країнах.

Для прикладу, у Франції у 2000 році було ухвалено новий Комерційний кодекс, у якому було систематизовано 50 законів на заміну комерційного кодексу 1807 року. У Німеччині постійно оновлюється та доповнюється Комерційний кодекс (Торговельне укладення) 1900 року.

При цьому цивільні кодекси залишаються стабільними.

Окремі кодифікації цивільного та комерційного (господарського) права є характерною європейською традицією, що з часом лише посилюється.

Так, у Бельгії у 2013 році прийнято новий акт комплексного регулювання – ГК України (*Code de droit économique*). Цей акт по структурі та змісту максимально наближений до змісту ГК України.

Останні десятиліття знаменуються прийняттям нових комерційних та підприємницьких кодексів у Австрії (2007), Франції (2007), Туреччині (2012), Казахстані (2015), Естонії (2011), Латвії (2000) тощо. В Іспанії уряд представив у парламент новий Комерційний кодекс на заміну старого.

Комерційні кодекси діють також у таких розвинутих країнах, як Люксембург, Португалія, США, Японія, Південна Корея тощо.

Отже, у правових системах більшості розвинутих країн значну роль відіграють господарські або комерційні кодекси.

На відміну від Російської Федерації, де традиційно заперечується потреба у кодифікації норм, що визначають засади здійснення господарської діяльності.

У новітній історії з розвинутих країн лише Італія часів Мусоліні (1942 рік) декодифікувала комерційне законодавство. Дискусії щодо необхідності існування окремого комерційного чи ГК України можуть тривати, але вони не повинні руйнувати усталену правову систему. Навіть у Нідерландах, де у 1992 значну кількість норм комерційного права перенесли до ЦК, Комерційний кодекс продовжує діяти.

Противники ГК України заявляють, що такі кодекси є кодексами виключно приватного права на протигагу публічним нормам ГК. Але це не відповідає змісту цих актів, про що свідчать адміністративні та навіть кримінальні положення зарубіжних господарських та комерційних кодексів, їх положення щодо публічної звітності, безпеки продукції, захисту конкуренції, обмеження цін, транспортних та фінансових правил тощо. Цим публічним нормам не місце в цивільних кодексах.

Звертає на себе увагу, що у Республіці Казахстан використали український досвід кодифікації господарського законодавства, при розробці Підприємницького кодексу Республіки Казахстан 2014 року. При цьому для експертної роботи запрошувалися науковці з України, в тому числі автори цього документа. Очевидно, що сучасна кодифікація законодавства про підприємництво сприяла Республіці Казахстан піднятися з 49 місця (2013) на 25-те (2019) у рейтингу легкості ведення бізнесу.

Отже, зарубіжний і, зокрема, європейський досвід кодифікації приватного права вказує на доцільність і необхідність в сучасних умовах поглиблення кодифікації та виокремлення правового регулювання комерційних (підприємницьких, господарських, економічних тощо) відносин в спеціальних кодексах.

Додатково слід відзначити, що інспірування суспільству думки про відсутність окремої кодифікації комерційного (підприємницького, господарського, економічного тощо) законодавства матиме наслідком формування правової політики України у напрямі протилежному від здобутків країн Європейського

Союзу, що перебуває у дисонансі із положеннями Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

5.2. Автори Концепції дезінформують громадськість повідомленнями про існування робіт щодо модельного ЦК Європейського Союзу та замовчують роботи з розробки Європейського бізнесового кодексу.

При цьому в обґрунтування рекодифікації у тексті Концепції міститься посилання, зокрема, на DCFR (Draft Common Frame of Reference (DCFR) – с. 112.

Разом із тим, як зазначають авторитетні дослідники з цих питань, «головним у ідеї DCFR є відмова від прямого (позитивного) регулювання відносин у приватноправовій сфері. Тому не йдеться про ЦК Європи чи про створення аналогічного законодавчого акта, який регулював би відносини у цій галузі»... «Принципи цивільного права ґрунтуються на принципах приватного права, але не співпадають з ними повністю, оскільки у цивільному праві, на відміну від права приватного, мають місце не лише диспозитивні, але й імперативні елементи (публічні договори, недоговірні зобов'язання, спадкування тощо). ...Автори проєкту DCFR акцентують увагу не на визначенні поняття принципів права, встановленні їхнього кола тощо, а починають із застереження щодо можливості різного використання терміну «принципи». Зокрема, зазначається, що у цьому контексті він використовується як синонім виразу «норми, що не мають юридичної сили закону»². Отже, застосовуючи DCFR автори Концепції мали б говорити про потреби зменшення імперативних норм ЦК України, а не розширення його імперативної частини щодо відмов від певних організаційно-правових форм підприємництва, втручання у публічно-правову сферу господарювання, звуження титульних прав тощо.

На противагу цьому у ЄС сьогодні активно ставиться питання про розробку Європейського бізнесового кодексу, що має глибоку економіко-правову передумову потреб уніфікації правил ведення

² Харитонов Є.О. Харитонova О.І. Принципи DCFR: сутність та значення для гармонізації цивільного законодавства України з правом Європейського Союзу. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8371/Chasopys%20164-170.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

бізнесу в країнах ЄС³. Ця тенденція протистоїть добре відомій усім фахівцям своєрідності цивільних кодексів європейських країн, що враховують національні сімейні, спадкові, релігійні, житлові, споживчі та інші особливості фаціальних правових систем.

Натомість впровадження Європейського бізнесового кодексу обґрунтовується об'єктивними економічними потребами, коли прогнозується, що «гармонізація бізнесового законодавства на європейському рівні збільшить на 40 відсотків обсяг торгівлі між державами та приблизно на 14% середній дохід на душу населення в ЄС»⁴.

5.3. У Концепції поширеним є замовчування фактів про існування певних понять та інститутів у зарубіжних правових системах, проти яких наводяться необґрунтовані заперечення.

Це, зокрема, стосується такого суб'єкта права, як «підприємство», від якого автори Концепції пропонують відмовитися, посилаючись на його «архаїчність» (с. 9).

Поняття «підприємство» як суб'єкта правовідносин застосовується в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС 60 разів. В тому числі, згадуються «дочірні підприємства», «приватні підприємства», «державні підприємства». В англomовній версії – «enterprise».

В Огляді прецедентного права Суду Європейського Союзу у сферах, що регулюються Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, підготовленому під егідою програми ЄС Association4U, поняття «підприємство» згадується у понад 20 вторинних актах ЄС та у понад 40 рішеннях Суду ЄС⁵.

³ GOMEZ-BASSAC, Valérie. The drafting of a European Business Code. European issues n°535 12th November 2019. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/doc/questions-d-europe/qe-535-en.pdf>; Lehmann, Matthias. Braucht Europa ein Handelsgesetzbuch? ZHR : Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht, ISSN 0044-2437, Vol. 181, N°. 1, 2017, págs. 9-42; Bernard, Elise. How to boost European competitiveness through a European business Code. URL: <http://www.ohada.com/imprimer/actualite/5664/how-to-boost-european-competitiveness-through-a-european-business-code.html>

⁴ Eteris, Eugene. New impetus into the EU-wide “business code”: French initiative. URL: http://www.baltic-course.com/eng/modern_eu/?doc=152680

⁵ Огляд прецедентного права Суду Європейського Союзу у сферах, що регулюються Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <https://eu-ua.org/sites/default/files/imce/ohliad-pretседentnoho-prava-sudu-yevropeiskogo-soiuzu-sferi->

Особливе поширення поняття «підприємство» отримало завдяки підтримці малих та середніх підприємств (small and medium-sized enterprises). Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises⁶.

З цього приводу Комісія ЄС заявила, що «підприємством вважається будь-який суб'єкт господарювання, який здійснює економічну діяльність, незалежно від його юридичної форми. Сюди входять, зокрема, самозайняті особи та сімейні підприємства, які займаються ремеслом чи іншою діяльністю, а також товариства або асоціації, що регулярно займаються економічною діяльністю». Економічна діяльність (economic activity) у такому значенні повною мірою відповідає термінології господарської діяльності.

Суд ЄС, у свою чергу, в справі Klaus Hofner and Fritz Elser v Macroton GmbH встановив, що «в контексті конкурентного права ... поняття підприємства включає в себе будь-яку особу, яка здійснює економічну діяльність, незалежно від юридичної форми і способу його фінансування».

У Великій Британії діє Закон про підприємства 2002 року (Enterprise Act 2002). Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії 2020 р. також широко застосовує поняття підприємства в значенні суб'єкта права.

У Чеській Республіці, на досвід якої неодноразово звертають увагу автори Концепції (наприклад, у § 2.12, 2.4), Діє Закон про державні підприємства. У законі визначено, що «державне підприємство – це державна організація та юридична особа, через яку держава реалізує свої майнові права. Підприємство здійснює підприємницьку діяльність... з метою реалізації важливих стратегічних, економічних, соціальних, безпекових чи інших інтересів держави»⁷.

Сучасний європейський досвід – просування у законодавстві термінології «соціального підприємства» (social enterprise). Йдеться

shcho-rehuliuutsia-uhodoiu-pro-asotsiatsiiu.pdf?fbclid=IwAR070Oxu-JEm2D5SQyAVx_k8fi9gb-7unppmnJbIFi5BEMdwBZ9QObv0bq8

⁶ Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises (Text with EEA relevance) (notified under document number C(2003) 1422) OJ L 124, 20.5.2003, p. 36–41

⁷ O státním podniku: Zákon ze dne 20 března 1997. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1997-77>

про суб'єкта, що реалізує послуги та товари на соціальній основі. Деякі європейські експерти навіть констатують «Революцію соціальних підприємств в корпоративному праві»⁸.

Отже, європейське законодавство розуміє «підприємство» як будь-який виробничий суб'єкт, що здійснює господарську діяльність незалежно від організаційно-правової форми та прибутковості.

У цих актах та рішеннях підприємство не трактується «майновим комплексом» та «нерухомістю», як це робить чинний ЦК України (ст. 192), підтримуючи ідеологічні підходи, закладені у ЦК Російської Федерації (ст. 132).

Правосуб'єктність підприємства закріплено, наприклад, у польському законодавстві. Серед суб'єктів господарювання називаються компанії (spółki), товариства (towarzystwa), і підприємства (PRZEDSIĘBIORSTWA).

Зокрема, крім цивільних компаній, що діють на підставі угоди, укладеної відповідно до ЦК Польщі (код 019), та компаній, передбачених в положеннях, відмінних від Кодексу комерційних компаній та ЦК Польщі, або правових форм, до яких застосовуються положення про компанії (код 023), діють також: «23. державні підприємства (код 124)»; «57. іноземні підприємства (код 171)». Крім того, 21 форма - це різноманітні асоціації – zrzeszenia.

В той час як автори Концепції пропонують відмовитися від асоціацій як організаційно-правової форми об'єднання.

Отже, підхід ГК України не лише відповідає Конституції України (ст.ст. 37, 46, 78, 86, 103, 120, 142, 143), яка застосовує це поняття, але й повною мірою узгоджується із європейськими правовими підходами.

5.4. Низка висновків щодо відмови в Концепції від певних чинних правових інститутів ігнорує наявність в зарубіжному праві інших за назвою, але тотожних за змістом, правових інститутів.

Зокрема, у Концепції доволіно зазначено про потребу відмови від права господарського відання та оперативного управління як

⁸ Esposito, Robert T. The Social Enterprise Revolution in Corporate Law: A Primer on Emerging Corporate Entities in Europe and the United States and the Case for the Benefit Corporation. Wm. & Mary Bus. L. Rev. 639 (2013). URL: <https://scholarship.law.wm.edu/wmblr/vol4/iss2/7>

таких, що «не мають аналогів у розвинених правопорядках і не відповідають поняттю речового права».

Ці твердження не ґрунтуються на реальному аналізі зарубіжного законодавства.

У багатьох ґрунтованих дослідженнях доведено, що в європейських країнах застосовуються аналогічні правові титули, які хоч і мають іншу назву, але за змістом відповідають застосованим в Україні речовим правам. Зокрема, у науковій літературі досліджено аналогічний правовий режим державного майна у ФРН, Польщі та інших країнах⁹.

Неринковий характер «господарського відання та оперативного управління» спростовується досвідом багатьох країн, які значно випереджають Україну у впровадженні ринкових реформ.

Наприклад, у Республіці Казахстан, що займає 25 місце у світовому рейтингу «Doing Business» (Україна 64 місце), закріплений інститут права господарського відання як речове право державних підприємств та право оперативного управління як речове право державних установ та казенних підприємств.

Отже, твердження про невідповідність обмежених речових прав на державне чи комунальне майно світовому досвіду не достовірне.

5.5. В обґрунтування ліквідації багатьох організаційно-правових форм юридичних осіб та втрати чинності ГК України автори Концепції посилаються на приведення до «законодавчої практики країн ЄС». Таке твердження є маніпулятивним з огляду, зокрема на те, що кожна країна ЄС має власний перелік організаційно-правових форм юридичних осіб.

Якщо говорити, наприклад про приватні підприємства, то їх аналог, зокрема, передбачений у законодавстві Франції, коли йдеться про індивідуальне підприємство з обмеженою відповідальністю (*L'entreprise unipersonnelle à responsabilité limitée*

⁹ Див., наприклад: А. Г. Бобкова, Є. О. Заруднев. Щодо господарського відання та оперативного управління майном порівняно із законодавством ФРН. *Вісник Національної академії правових наук України: Збірник наукових праць*. 2016. № 1. С. 76-83; Подцерковний О.П. Інститути права господарського відання та оперативного управління // *Юридичний вісник України*. № 49 від 13.12.2002. С. 14.; Подцерковний О. До питання про «застарілість» речових прав «господарського відання» та "оперативного управління". URL: <https://www.facebook.com/oleg.podtserkovnyi/posts/2613014855479588> та ін.)

(EURL), а в Болгарії поряд із корпоратизованими державними підприємствами (наприклад, «Агролеспроект» ЕООД, гр. Софія), діють унітарні державні підприємства, що забезпечують функціонування кінного та лісового господарства (наприклад, Державно підприємство «Кабиюк» чи Южноцентрално държавно предприятие).

Отже, будь-якого стандартизованого переліку організаційно-правових форм юридичних осіб у країнах ЄС не існує, а корпоратизація державних підприємств відбувається адресно. Отже, заперечення існування унітарних державних підприємств у країнах Європи є неправдивими.

З відкритих джерел можна легко зрозуміти, що корпоратизація державних підприємств в Україні не є визначальним чинником їх ефективності. Наприклад, за рейтингом «Фінансова стабільність державних підприємств в Україні» очолює рейтинг унітарне державне підприємство ДП «Украерорух», а найнижчу фінансову стійкість має корпоратизоване державне підприємство: ПАТ «Одеський припортовий завод» (<http://companies.icps.com.ua/>)

6. Конституційні вади Концепції

Відповідно до ч. 4 ст. 13 Конституції України: «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки». Тому втрата чинності ГК України означає позбавлення правового визначення поняття суб'єкт господарювання, господарських відносин і створить прогалину та невизначеність у реалізації зазначеної статті Конституції.

Положенням Конституції України відповідає визнання підприємства суб'єктом правовідносин, а не виключно об'єктом права (єдиний майновий комплекс) як це у ст. 191 ЦК України. Саме ГК України закріплює поняття підприємства як суб'єкта права. Відповідно до ст. 62 ГК України підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної,

торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК України та іншими законами.

Зокрема, крім вищенаведених понять державного та комунального підприємства, Конституція України застосовує поняття підприємства як суб'єкта правовідносин:

- у ч. 2 ст. 46 Конституції України встановлено: «Це право (соціального захисту) гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, **підприємств**, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними»;

- у ч. 2 ст. 78 Конституції України: «Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради **підприємства** або організації, що має на меті одержання прибутку»;

- ч. 1 ст. 86 Конституції України: «Народний депутат України має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників **підприємств**, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності»;

- ч. 3 ст. 86 Конституції України: «Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування, **підприємств**, установ і організацій зобов'язані повідомити народного депутата України про результати розгляду його запиту»;

- ч. 4 ст. 104 Конституції України: «Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради **підприємства**, що має на меті одержання прибутку»;

- ч. 1 ст. 120 Конституції України: «Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів

виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку».

Всього Конституція України вживає термін «підприємство» 9 разів у 8-ми статтях.

Таким чином, виключення поняття підприємства з правового поля України призведе до утворення правового вакууму та неможливості реалізації згаданих конституційних положень, порушить принцип верховенства Конституції України у системі законодавства України.

Кримінальний кодекс України, Земельний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, значна кількість інших законів також застосовують поняття підприємства у значенні суб'єкта права.

Прогалина, що виникне таким чином у зв'язку із реалізацією Концепції, призведе до правової невизначеності всупереч принципу верховенства права.

7. Загальні проблеми правового забезпечення економіки, що виникатимуть у результаті втрати чинності ГК України (у разі втілення у законодавство України руйнівних підходів, закладених у Концепції)

ГК України слугує стрижнем господарського законодавства України та закріплює такі фундаментальні категорії, як: господарська діяльність, суб'єкт господарювання, підприємство, підприємець, підприємницька діяльність, некомерційна господарська діяльність, засоби державного регулювання економіки, специфіка господарського договірної права, адміністративно-господарські санкції, оперативно-господарські санкції, правові засади обороту державної власності й функціонування державних підприємств, публічно-правові вимоги до господарської діяльності тощо.

Декодифікація є десистематизуючою дією.

Розпорошення правил здійснення господарської діяльності по окремих законах, як це пропонується авторами Концепції, не

відповідає потребам упорядкування та системної побудови господарського законодавства, унеможливить введення відповідних законів у логічну структуру за допомогою принципів права, заважатиме зменшенню кількості регуляторних актів, яке доцільно здійснювати саме на підставі кодифікації.

Негативні наслідки втрати чинності ГК України знайдуть вияв у наступному:

1. Українська правова система втратить національну своєрідність у порівнянні із СРСР та Російською Федерацією, де традиційно заперечувалася та заперечується окрема кодифікація господарського і комерційного законодавства, всупереч європейському та американському досвіду.

Хоча провідні зарубіжні країни: Бельгія, Іспанія, ФРН, Франція, США, Південна Корея, Японія та інші, – мають національні господарські, торгові чи комерційні кодекси. Постійно проводиться робота щодо поглиблення та оновлення кодифікації, що має стати практичним орієнтиром для подальшого розвитку господарського законодавства України.

2. ГК України є основоположним актом господарського законодавства та завдяки бланкетним нормам формує господарсько-правові норми у цілісну систему.

На ГК України посилаються 6754 нормативно-правові акти та рішення судів. ГК України входить у 20-ку найбільш популярних законів на сайті Верховної Ради України, маючи понад 2000 переглядів на день.

Втрата такого інформаційного ресурсу в умовах складності та масивності господарського законодавства погіршить розуміння особливостей національної правової системи для іноземних інвесторів.

3. Буде усунута база для гостро необхідного перегляду та скасування (із інкорпорацією до Кодексу) численних господарських законів, які сьогодні мало відомі підприємцям, тим самим зумовлюючи помилки у правозастосуванні і санкції держави до бізнесменів. При тому, що в умовах нормативно-правової інфляції актуалізується завдання щодо поглиблення, а не скасування господарської кодифікації.

4. Без законодавчих правил залишатимуться засади державної економічної політики. Сьогодні саме ГК України (у Главі

1-3, 27, 29 тощо) системно розкриває засоби державного регулювання економіки, а також закріплює принципи взаємодії держави та бізнесу (ст. 6, 43).

У результаті скасування ГК України ці засоби опиняться поза системним законодавчим закріпленням.

5. Доведеться приймати окремий закон щодо підприємництва та некомерційного господарювання; заново розмежовувати малі, середні та великі підприємства для диференціації державної економічної політики, що може створити передумови для збільшення масиву нормативних правил та виникненню колізій у відповідних положеннях.

6. Скасовуються численні публічні обмеження свободи договору, спрямовані сьогодні проти суб'єктів, що мають ринкову владу. Саме положення ст. 187 ГК України передбачає відповідні гарантії. Монополісти зможуть ухилятися від укладання договорів із підприємцями, позаяк ЦК України не передбачає судового примусу до укладання публічних договорів.

7. Будуть нівельовані переваги та гарантії компенсаційної, а не штрафної форми майнової відповідальності суб'єктів господарювання, які сьогодні є особливістю ГК України (ст. 232), і запобігають неправомірним банкрутствам підприємств та тиску на них з боку банківських установ, монополістів тощо.

8. Інститут оперативно-господарських санкцій (гл. 26 ГК України), не передбачений ЦК України, перестане бути легальним ефективним засобом позасудового захисту договірних прав підприємців.

9. Втратить законодавчу підставу низка специфічних форм господарських договорів та зобов'язань, зокрема: агентський договір (глава 31 ГК України), державна гарантія (ст. 199 ГК України), загальногосподарські (публічні) гарантії виконання зобов'язань (ст. 201 ГК України).

10. Скасовуватимуться гарантії законності застосування адміністративно-господарських санкцій (глава 27 ГК України), зокрема, строки їх застосування, узагальнення яких не може здійснити Кодекс про адміністративні правопорушення, розрахований винятково на громадян та посадових осіб.

11. Будуть порушені права підприємців на подовжену позовну давність, встановлену ГК України стосовно перевезень (ч. 2

ст. 215 ГК України), підряду на капітальне будівництво (ч. 3 ст. 322 ГК України) тощо.

8. Ризики реалізації Концепції для функціонування державного та комунального секторів економіки полягають у наступному:

1. Буде скасована гнучка модель вибору організаційно-правової форми комунального сектору економіки: усі унітарні комунальні підприємства, включаючи некомерційні, підлягатимуть примусовій корпоратизації, позаяк Національна економічна стратегія на період до 2030 року передбачає корпоратизацію лише державних підприємств, але не державних установ та організацій, а також не передбачає втручання органів держави у приватний та комунальний сектори економіки, де можуть діяти унітарні комунальні підприємства та організації, приватні та дочірні підприємства.

Зокрема, корпоратизація комунальних підприємств мала б характер втручання в компетенцію місцевих рад щодо самостійного визначення організаційної форми власних підприємств та організацій.

2. Суцільне перетворення унітарних організацій у господарські товариства означатиме зміну правового режиму майна цих юридичних осіб на право власності, позаяк корпоративні організації наділяються правом власності на закріплене за ними майно. Це означатиме виведення з державної та комунальної власності із передачею у корпоративне управління відповідного майна без персоніфікованого рішення Кабінету Міністрів України про корпоратизацію певної організації.

Фактично це матиме характер втручання органу законодавчої влади у компетенцію виконавчої гілки влади всупереч закріпленому в Конституції України поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову.

Чинне законодавство України не забороняє виконавчій владі корпоратизувати будь-яке державне підприємство. Перелік об'єктів державної власності, включених до статутних капіталів державних підприємств, що не підлягають приватизації, виключений з законодавства Законом України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної

власності, що не підлягають приватизації» від 02.10.2019 р. № 145-ІХ.

Виходячи із принципу поділу гілок влади Верховна Рада України як орган законодавчої влади не повинна нав'язувати центральному органу виконавчої влади в особі Кабінету Міністрів України, а також органам місцевого самоврядування вибір форми управління власністю – унітарний чи корпоративний.

3. Має бути також враховано, що корпоратизація казенних підприємств, комунальних некомерційних підприємств, закладів охорони здоров'я тощо призведе додатково до їх комерціалізації та можливості накладення стягнення (розпродажу) їх майна всупереч гарантованій чинним ГК України стабільності їх майнової бази, коли відповідальність цих підприємств обмежена лише коштами, а за недостатності цих коштів відповідальність несе уповноважений орган управління (ст. 76-77 ГК України тощо).

Концепція ігнорує потреби забезпечення стабільної роботи казенних підприємств, що створенні у секторах економіки, у яких: законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам; основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава; за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів; переважаючим (понад п'ятдесят відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним.

Комунальні некомерційні підприємства забезпечують житлово-комунальну сферу, яка здебільшого має некомерційну основу функціонування завдяки великій кількості соціально незахищених верств населення.

Отже, казенні підприємства та комунальні некомерційні підприємства створені в сферах, які є найбільш важливими для забезпечення державних функцій, в тому числі обороноздатність, охорона здоров'я, соціальне забезпечення у галузях економіки, де комерційна основа діяльності не є визначальною.

Корпоратизація створить умови для тіньової приватизації державного майна казенних підприємств через стягнення з боку кредиторів, а також поставить під питання можливість їх роботи для

виконання найважливіших суспільних функцій (арешти майна, примусовий продаж тощо).

Те саме стосується державних та комунальних закладів освіти, закладів охорони здоров'я, організацій Збройних сил України, наукових установ та організацій. Корпоратизація цих суб'єктів не обґрунтована Концепцією.

4. Правовий статус державних та комунальних установ буде прирівняний до правового статусу непідприємницької установи, визначеного ст.ст. 93, 101-103 ЦК України. Це означатиме, що уповноважені державні органи та органи місцевого самоврядування будуть обмежені у правах на управління відповідними установами. Це радикально ускладнюватиме керованість галузями охорони здоров'я, культури, охорони природи, комунального господарства тощо.

5. Примусове перетворення державних та комунальних організацій у господарські товариства означатиме необхідність переоформлення усієї дозвільної та реєстраційної документації щодо цих підприємств, а також переоформлення майнових прав на закріплене за ними майно із значними державними фінансовими та організаційними витратами.

6. Реальні ризики несуть положення Концепції щодо відмови від права господарського відання та права оперативного управління. Це означатиме утворення прогалини у законодавчому закріпленні цих обмежених речових прав, якими володіють усі унітарні юридичні особи публічного права, починаючи від державних органів і закінчуючи державними комерційними підприємствами, державними установами та закладами (судові та правоохоронні органи, освіта, наука, охорона здоров'я, культура, Збройні Сили України тощо).

У Концепції викладене помилкове твердження про те, що «З ліквідацією ГК національне законодавство буде позбавлено права господарського відання та права оперативного управління» (с. 24).

Насправді, ГК України не є єдиним актом, що застосовує відповідні поняття.

Після прийняття ГК України у 2003-2020 роках правовий режим господарського відання та оперативного управління було закріплено у численних законах, зокрема:

- ст. 3 Закону України «Про правовий режим майна в Збройних силах України» (оперативне управління стосовно майна ЗСУ);
- Законі України «Про освіту» (правовий режим майна державних та комунальних закладів освіти)
- ч. 3 ст. 10 Закону України «Про Фонд енергоефективності»;
- ч. 13 ст. 6 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» (право господарського відання стосовно пакетів акцій (часток, паїв) або іншого майна, переданого до статутного капіталу державної холдингової компанії);
- ч. 5 ст. 15 Закону України «Про музеї та музейну справу» (оперативне управління стосовно об'єктів Музейного фонду України);
- ч. 2 ст. 70 Закону України «Про вищу освіту» (право господарського відання стосовно майна державних та комунальних закладів вищої освіти);
- ч. 1 ст. 8 Закону України «Про науку і науково-технічну діяльність» (право господарського відання чи оперативного управління стосовно державних наукових установ);
- ч. 2 ст. 2 Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» (право господарського відання чи оперативного управління стосовно майнового комплексу НАН України та її підрозділів);
- ч. 3 ст. 23 Закону України «Про морські порти в Україні» (право господарського відання стосовно стратегічних об'єктів портової інфраструктури та іншого майна Адміністрації морських портів України);
- ч. 1 ст. 3 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» (право господарського відання чи оперативного управління стосовно державних підприємств, установ та організацій);
- ч. 4 ст. 28 Закону України «Про Державну прикордонну службу України»;
- ч. 2 ст. 4 Закону України «Про Національний банк України» (право господарського відання стосовно майна НБУ);
- ч. 3, 4 ст. 28 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (право оперативного управління стосовно бібліотечного фонду та іншого майна державних бібліотек);

- ч. 4 ст. 16 Закону України «Про театри і театральну справу» (право господарського відання чи оперативного управління стосовно державних театрів);

- ч. 5 ст. 43 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (право оперативного управління стосовно майна Національної комісії зі стандартів державної мови);

- ч. 2 і 3 ст. 5 Закону України «Про залізничний транспорт» (право господарське відання стосовно магістральних залізничних ліній загального користування та розміщені на них технологічні споруди, передавальні пристрої, що безпосередньо використовуються для забезпечення процесу перевезень, та передаються АТ «Укрзалізниця»);

- ч. 7. ст. 7 Закону України «Про трубопровідний транспорт» (право господарського відання без права відчуження для здійснення функцій оператора Єдиної газотранспортної системи України);

- ч. 3 ст. 44 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» (стосовно погодження правочинів, наслідком яких може бути припинення права господарського відання на майно, що використовується у процесі провадження діяльності з транспортування природного газу);

- ч. 4 ст. 15 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (стосовно права користування ліцензією протягом року при передачі об'єктів державної власності на праві господарського відання від одного до іншого суб'єкта господарювання);

- п. 3 ч. 2 ст. 21, ч. 1 ст. 37, п. 3 ч. 2 ст. 45 Закону України «Про ринок природного газу (стосовно обмеження права господарського відання та речового права на газорозподільні системи, власником яких є держава)»;

- п. 3 ч. 4 ст. 31 Закону України «Про ринок електричної енергії» (стосовно обмеження на передачу об'єктів державної власності, що використовуються оператором системи передачі у процесі провадження діяльності з передачі електричної енергії, в господарське відання суб'єктам недержавного сектору економіки);

- абз. 3 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» (стосовно права на укладання договорів на надання послуги з централізованого питного водопостачання з підприємствами та організаціями, у повному

господарському віданні або оперативному управлінні яких перебуває житловий фонд і до обов'язків яких належить надання споживачам послуг з питного водопостачання та/або централізованого водовідведення);

- ст. 17 Закону України «Про органи самоорганізації населення» (оперативне управління майном, переданим місцевою Радою органу самоорганізації населення);

- ч. 2 ст. 1 Закону України «Про Український культурний фонд» (оперативне управління стосовно майна Українського культурного фонду);

- інші нормативно-правові акти (зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про закріплення державного майна за Верховним Судом» від 1 грудня 2017 р. № 841-р. На підставі положень ст. 136, 137 ГК України Міністерство охорони здоров'я України закріпило на праві господарського відання майно за закладами охорони здоров'я згідно з наказом від 8 квітня 2016 року № 329).

Отже, існує стала та визначена законодавча основа прав господарського відання та оперативного управління, яка гарантує виконання державою та територіальними громадами покладених на них Конституцією та законами України функцій.

Пропозиції щодо втрати чинності ГК України у частині права господарського відання, оперативного управління є у цьому контексті недостатньо обґрунтованими та несуть ризики для держави загалом. Такі пропозиції не ґрунтуються на аналізі реального стану функціонування державних та комунальних організацій, функцій Фонду державного майна України та інших органів, матимуть наслідком дестабілізацію роботи підприємств, установ та організації державної та комунальної форми власності, відкривають широкі можливості для тіньового розпродажу державного та комунального майна.

Скасування цих правових титулів породить **правову невизначеність щодо правомочностей** юридичних осіб публічного права, за якими державне чи комунальне майно закріплене на відповідному правовому титулі.

7. Заміна речового права на зобов'язальне стосовно державного майна жодним чином у Концепції не обґрунтоване. Застосування такого управління не має правових традицій навіть у приватному

секторі економіки та містить приховані ризики для функціонування державної власності. Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 1043 ЦК України «управитель несе субсидіарну відповідальність за боргами, що виникли у зв'язку із здійсненням ним управління, якщо вартості майна, переданого в управління, недостатньо для задоволення вимог кредиторів». Таке положення обумовлює можливість накладення кредиторами стягнення на будь-яке державне майно, навіть те, що не підлягає приватизації. «Не можуть бути предметом договору управління майном грошові кошти, крім випадків, коли право здійснювати управління грошовими коштами прямо встановлено законом» (ч. 2 ст. 1030). Відповідно, виникне прогалина у питанні управління юридичними особами публічного права грошовими коштами. Зобов'язальне право управління державним майном набуде мінливого договірної характеру, що значно ускладнить контроль за його використанням, облік, амортизацію тощо.

8. Негативні наслідки для організації діяльності комунальних підприємств.

Положення щодо організаційно-правової форми комунальних спільних підприємств були внесені в ГК України після прийняття Закону України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 року № 1508-VII. Ці положення виникли для задоволення потреб територіальних громад відповідно до зручної для них форми співробітництва.

Матеріали Концепції не містять будь-якого обговорення з територіальними громадами подібних новел щодо скасування організаційно-правової форми «комунальних спільних підприємств».

9. Відсутність обґрунтування відмови від спеціальних положень господарського законодавства, що ефективно діють в економіці

Скасування ГК України призведе до виключення з правової системи численних запобіжників від незаконних операцій із державною та комунальною власністю.

Зокрема:

- скасовуватиметься чіткий порядок укладання господарських договорів, передбачений статтями 179-181 ГК України, що призведе

до процедурної невизначеності у відносинах між державними організаціями та бізнесом;

- скасовуватимуться заборони на обмін державного майна за договорами міни (ч. 4 ст. 293 ГК України);

- дерегулюватимуться розміри штрафних санкцій у договорах за участі суб'єктів господарювання державного сектору економіки (ч. 2 ст. 231 ГК України), що призведе до довільного закріплення відповідних положень на шкоду інтересам держави, або призведе до зловживань державних підприємств стосовно приватного бізнесу у частині визначення договірних санкцій;

- суб'єкти господарювання державного сектору економіки нестимуть штрафну неустойку, що сплачується незалежно від відшкодування збитків у разі договірного правопорушення, позаяк лише ГК України передбачає залікову неустойку у ч. 1 ст. 232, а ЦК України встановлює штрафну неустойку у ч. 1 ст. 624.

- скасовуватиметься положення ч. 2 ст. 99 ГК України про забезпеченість державною гарантією лише зобов'язань суб'єктів господарювання державного сектору економіки;

- змінюватимуться інші усталені правила ведення господарської діяльності, що призведе до дестабілізації роботи державного сектору економіки та економіки загалом;

Відмова від усіх інших, ніж передбачені ЦК України, організаційно-правових форм юридичних осіб, матиме **негативні наслідки для організації бізнесу біля 300 тисяч суб'єктів господарювання в економіці України:**

1. Ліквідації чи примусовій реорганізації підлягатимуть 200225 приватних підприємств (на березень 2021 р.). Переважно це підприємства малого та середнього бізнесу.

Причому, кожний рік їх кількість збільшується на 100-200 одиниць, що відображає зацікавленість бізнесу у такій простій та незарегульованій формі ведення бізнесу.

Автори Концепції пропонують суб'єктам господарювання реорганізуватися у господарські товариства. Разом із тим, окремі форми таких товариств виявляють повну нежиттєздатність. Наприклад, на березень 2021 року було лише 370 командитних товариств.

2. Також примусовій ліквідації чи реорганізації підлягатимуть 11549 дочірніх підприємств, 3338 підприємств об'єднань громадян (релігійної організації, профспілки).

3. Організаційно-правові форми господарського об'єднання ЦК України не передбачає, отже із втратою чинності ГК України, зокрема глави 12 кодексу (ст. 118-127 ГК), значно ускладниться вибір моделі об'єднання юридичних осіб.

Додатково підлягатимуть ліквідації чи реорганізації 4075 господарських об'єднань, які діють у формі асоціацій, корпорацій, концернів, консорціумів, а також в інших формах об'єднання інтересів підприємств (союзів, спілок, асоціацій підприємців тощо).

При цьому організаційно-правова форма господарського товариства жодним чином не задовольняє потреб утворення об'єднань підприємств та інших суб'єктів господарювання через суттєві відмінності у їх статусі.

Натомість, у Європейських країнах надзвичайно поширеними є форми асоціацій підприємців, що не охоплюються організаційно-правовими формами товариств.

Для прикладу, в Польщі на сьогодні діють 21 організаційно-правова форма асоціацій¹⁰.

Відмінною ознакою об'єднань підприємств є мета створення – координація виробничої, (наукової) та іншої діяльності підприємств-учасників об'єднання для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. Тобто об'єднання підприємств почасти є юридичними особами, які не мають на меті розподіл прибутку між учасниками. Для реалізації Концепції щодо зміни організаційно-правової форми об'єднанням підприємств потрібно буде провести реорганізацію шляхом перетворення. Разом із тим, згідно з ч. 2 ст. 104 ЦК України юридична особа, яка не вправі розподіляти прибуток між учасниками, не може бути реорганізована, якщо серед правонаступників є юридична особа, наділена таким правом. Таким чином, господарські товариства та виробничі кооперативи в силу ч. 1 ст. 84 ЦК України не можуть стати правонаступниками об'єднань підприємств. Постає питання лише про ліквідацію цих відповідних об'єднань. А серед них чимало

¹⁰ Pojęcia stosowane w statystyce publicznej. URL: https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/97,pojecie.html?fbclid=IwAR36IE8chYc93WY7beyiOnyKIprF1d3NX07CVq0Kmdb94KYM-bnet0_3uw

таких, які мають стратегічне значення для безпеки держави, ефективного функціонування економіки або окремих її сегментів. Відомими представниками даного виду організацій є Державний концерн «Укроборонпром», Асоціація «Український Кредитно-Банківський Союз», Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу - УАІБ, Професійна асоціація учасників ринків капіталу та деривативів (ПАРД), Корпорація «ДБК-Житлобуд» та багато інших.

Крім того, потрібно враховувати, що координаційні функції та можливості господарського об'єднання та господарського товариства розрізняються. Господарське об'єднання типу асоціація, адвокатське об'єднання, об'єднання кооперативів, концерн, консорціум тощо, – усі ці об'єднання не можуть бути реорганізовано у господарські товариства, позаяк втратиться координаційна функція об'єднання.

У господарському товаристві юридична особа не може координувати роботу засновників, а для господарського об'єднання це є його основним призначенням.

Таким чином, реалізацією Концепції будуть грубо порушені економічні та інші спільні інтереси учасників об'єднань юридичних осіб, що дезорганізує стабільність економічних зв'язків та погіршить становище вітчизняного бізнесу у порівнянні із глобалізованими зовнішніми ринками.

10. Негативні наслідки Концепції для економічної конкуренції

1. Належна економічна конкуренція у державі формується на основі чітких правил здійснення господарської діяльності, коли визначеними є основні правові поняття щодо господарської діяльності та підприємництва.

Разом із тим, скасовуватимуться засади господарської діяльності, основні поняття та гарантії підприємництва, передбачені ГК України.

І це в той час, коли величезна кількість законів спираються на ці поняття. Йдеться, зокрема про закони України «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про засади державної

регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» тощо.

За відсутності поняття господарської діяльності, суб'єктів господарювання та інших базових понять, на яких сьогодні ґрунтується сфера господарювання, виникнуть підстави для конкуренції повноважень судів різних юрисдикцій, що призведе до нових суперечок щодо юрисдикції господарських судів, у тому числі з питань захисту економічної конкуренції.

2. ГК України на кодифікованому рівні закріплює основні засади економічної конкуренції та імплементує їх на кожному рівні регулювання господарської діяльності у ст. 5, 6, 10, 18, 19, 22, 24, 56, 75, 76, 128, 141, 180, 212, 244, 245, 329, 372, 380, 389, главі 3 (ст.ст. 25-41), главі 28 (ст.ст. 251-258) Кодексу, інших положеннях.

На жаль, кодифікація цих положень при прийнятті ГК України у 2003 році не була достатньо опрацьована та належно узгоджена із спеціальними законами. Але це не означає необхідності відмови від закріплення положень про захист економічної конкуренції у кодифікованому акті. Адже саме кодифікація, як акт систематизації, дозволяє закласти у правову систему найбільш авторитетні правові засади, формуючи конкурентний правопорядок та усталену правосвідомість підприємців.

Наявні неузгодженості та дублювання у цьому контексті між ГК України та спеціальними законами доречно послідовно усунути, зосередити увагу ГК України як стрижневого акта господарського законодавства саме на фундаментальних засадах захисту економічної конкуренції.

Ця робота проводилася у 2007 та 2008 роках, коли приймалися закони щодо узгодження положень Господарського та Цивільного кодексів України (законопроекти № 0906 від 10.04.2007 та № 0986 від 12.12.2012), але вони не були підписані Президентом та повернуті на доопрацювання у Верховну Раду України, після чого робота щодо вдосконалення законопроектів була зупинена. На виправлення цієї ситуації спрямований законопроект № 4164 від 29.09.2020 р. «Про внесення змін до Господарського кодексу України (щодо узгодження з положеннями Цивільного кодексу України та деяких інших законодавчих актів)», який включено до порядку денного п'ятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання.

На підставі продовження цієї роботи можна значно підвищити роль антимонопольно-конкурентного законодавства та АМКУ у становленні сучасних та сприятливих умов ведення бізнесу в Україні.

3. Надзвичайно важливими для сфери господарської діяльності є положення ГК України, що вводять державний сектор економіки у конкурентні відносини. Ці положення відзначаються закріпленням рівного ставлення держави до юридичних осіб як публічного, так і приватного права. Наприклад, у ч. 8 ст. 22 ГК України закріплено, що законом встановлюються особливості здійснення антимонопольно-конкурентної політики та розвитку змагальності у державному секторі економіки, які повинні враховуватися при формуванні відповідних державних програм.

Скасування цих засадничих положень негативно позначиться на ринкових відносинах.

4. Примусове перетворення приватних підприємств та інших суб'єктів господарювання з малого та середнього бізнесу, передбачених чинним ГК України, поставить у нерівне становище цих суб'єктів із іншими суб'єктами господарювання, які відрізняються від вище названих лише організаційно-правовою формою господарювання, оскільки у результаті примусового перетворення виникнуть величезні організаційні витрати, що їх нестимуть інші суб'єкти господарювання, хоч правова форма відповідного господарювання була гарантована законом на момент створення підприємств.

Реалізація зазначених підходів, передбачених у Концепції, суперечитиме міжнародним зобов'язанням України, що впливають з Угоди про асоціацію з ЄС. Зокрема, Угодою про асоціацію України з ЄС передбачено співробітництво з питань політики у сфері промисловості та підприємництва з метою покращення умов для підприємницької діяльності для всіх суб'єктів господарювання з особливою увагою до малого та середнього підприємництва. У ст. 379 Угоди наголошено на співробітництві для впровадження стратегій розвитку малого та середнього підприємництва, що ґрунтується на принципах Європейської хартії малих підприємств, та проведення моніторингу процесу імплементації шляхом щорічного звітування та діалогу.

Важливо також врахувати досвід ЄС у сфері правового регулювання малого та середнього підприємництва з метою створення сприятливих для них умов господарювання. З метою створення більш сприятливого правового середовища для здійснення суб'єктами малого та середнього підприємництва господарської діяльності у ЄС у 2008 р. було прийнято Закон «Про малий бізнес» (Small business act for Europe). Даний закон відображає політичну готовність країн-членів ЄС визнати центральну роль малого та середнього підприємництва в економіці ЄС. В основі закону лежить мета – досягнення найкращих умов для малого та середнього підприємництва на основі застосування принципу «спочатку подумай про малий бізнес» (think small first principle). Даний принцип та засоби для покращення регуляторного впливу на мале та середнє підприємництво є взаємопов'язаними. Відповідно до Закону «Про малий бізнес» країни-члени ЄС мають враховувати принцип «спочатку подумай про малий бізнес» під час розробки законодавства та спрощення існуючого регуляторного середовища.

Зазначене є актуальним і для України у частині поступового створення ефективного законодавства, здатного забезпечити розвиток малого та середнього підприємництва.

У протилежному випадку масштабне перетворення охопить приблизно 300 тисяч юридичних осіб – суб'єктів господарювання. Це щонайменше означає зміни документації (на землю, на нерухомість, ліцензії тощо), нові реєстраційні дії, переукладення договорів (в т.ч. оренди землі), залучення юристів для цієї роботи, бюджетні витрати тощо.

Це достеменно знизить рівень захисту малого та середнього бізнесу та стабільність економіки як запоруки належного розвитку конкуренції.

Відмова від гнучкої моделі вибору організаційно-правової форм ведення бізнесу суб'єктами підприємництва, що запропонована Концепцією, призведе до того, що величезна кількість підприємницьких структур буде позбавлена передбаченої на момент їх створення правосуб'єктності, а інші суб'єкти господарювання (чинні господарські товариства) отримають переваги у конкуренції.

5. Концепція руйнує право видання органами державної влади **типових та примірних договорів**, що мають на меті **обмеження прав монополістів та суб'єктів господарювання, які мають ринкову владу**, запобігають зловживанням операторами державної власності – вагомої гарантії, передбаченої ГК України.

ЦК України не містить поняття типового та примірного договорів, а статтею 630 передбачається поняття «типові умови договору», чим надається абсолютне право сторонам самим визначатися, чи є обов'язковими для них типові умови договорів. Це здебільшого використовується монополістами для зловживання монопольним становищем.

Лише ГК України у ч. 4 ст. 179 встановлює поняття та регулятивне значення типових та примірних договорів, тому у разі скасування цього Кодексу державні органи втратять право приймати типові договори: чинні типові договори перетворяться за своєю суттю на примірні (рекомендаційні), а чинні примірні договори втратять правову основу.

Зокрема, втратять регулятивне значення Типовий договір постачання природного газу побутовим споживачам, затверджений Постановою НКРЕКП від 30.09.2015 р. № 2500; Типовий договір розподілу природного газу, затверджений Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг 30.09.2015 № 2498, Типовий договір оренди цілісного майнового комплексу державного підприємства (структурного підрозділу підприємства), Типовий договір оренди індивідуально визначеного майна (нерухомого або іншого), що належить до державної власності, та Примірний договір про відшкодування витрат балансоутримувача на утримання орендованого нерухомого майна та надання комунальних послуг орендарю, затверджений Наказом ФДМУ від 23.08.2000 № 1774; Примірний договір підряду у капітальному будівництві, затверджений наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 27 жовтня 2005 р. № 3; Типового договору про надання освітніх послуг між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 634; Типовий договір з індивідуальним споживачем про надання послуги з постачання теплової енергії (із здійсненням

обслуговування і поточного ремонту внутрішньобудинкової системи теплопостачання); Типовий договір з індивідуальним споживачем про надання послуги з постачання теплової енергії; Типовий договір з колективним споживачем про надання послуги з постачання теплової енергії; Типовий колективний договір про надання послуги з постачання теплової енергії; Типовий договір з власником (користувачем) будівлі про надання послуги з постачання теплової енергії, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 830.

У своїх Рекомендаціях від 14 березня 2016 р. № 6-рк «Про запобігання порушенням законодавства про захист економічної конкуренції» Антимонопольний комітет України прямо посилається на ст. 179 ГК України на підтвердження обов'язків відповідних суб'єктів додержуватися правил типових договорів та внесення змін до них.

АМКУ справедливо зазначає, що «відсутність відповідного типового договору може створювати умови для зловживання теплопостачальними організаціями своїм монопольним (домінуючим) становищем на ринку постачання теплової енергії внаслідок, зокрема, невключення ряду істотних умов до договору, що передбачені у статті 26 Закону, які можуть призводити до ущемлення інтересів споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку».

Таким чином, положення ГК України, які створюють підстави для застосування типових договорів мають важливе конкурентнозахисне значення.

Скасування цих положень дестабілізує порядок у сфері використання державного майна та зробить можливими зловживання суб'єктами природних монополій, іншими суб'єктами, які мають ринкову владу.

6. Скасування ГК України призведе до виключення з правової системи запобіжників від зловживання суб'єктами природними монополіями та іншими суб'єктами, наділеними ринковою владою, свободою договору.

Свобода договору може використовуватися на шкоду конкурентним відносинам.

Задля усунення зловживання цією свободою ГК України передбачає низку запобіжників, зокрема встановлює:

- чіткий порядок укладання господарських договорів, передбачений статтями 179-181 ГК України із закріпленням послідовної системи документообігу між суб'єктами господарювання та строків такого документообігу, тоді як ЦК України таких чітких процедур та строків не встановлює;

- судовий примус до укладання господарського договору, обов'язкового для сторін у силу закону (ст. 187. Укладання господарських договорів за рішенням суду), тоді як ЦК України не передбачає такого примусу. Отже свобода суб'єктів, що мають ринкову владу не може бути обмежена на підставі положень ЦК;

- розміри штрафних санкцій у договорах за участі суб'єктів господарювання державного сектору економіки (ч. 2 ст. 231 ГК України), скасування яких призведе до довільного закріплення відповідних положень та, вочевидь, буде використано на шкоду суб'єктам малого та середнього бізнесу.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТОВНІ ЗАУВАЖЕННЯ

ДО ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ

Зауваження до § 1.1

Визнання ГК України таким, що втратив чинність призведе до скасування легального визначення господарської діяльності, суб'єктів господарювання і, як наслідок цього, утворить прогалину у Конституційних положеннях (ст. 13), визначенні предмету регулювання та регулятивного змісту таких законодавчих актів, як закони України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 р., «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» від 21.09.99 р., «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 06.09.2005 р., «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01.07.2014 р., «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р., «Про основні засади державного контролю (нагляду) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. тощо.

Відповідно, втрачатиметься юрисдикційна основа для визначення кола спорів, що виникають у сфері господарювання і віднесені до компетенції господарських судів відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус судів», ГПК України тощо. Внаслідок цього, неодмінно виникне потреба перегляду чинної системи судоустрою та ліквідації господарських судів, що забезпечують на сьогодні найкращі показники оперативності розгляду справ, однаковості судової практики, додержання процесуальних норм тощо.

Зауваження до § 1.2

Зокрема, передбачається уточнення сфер, у яких складаються приватноправові відносини, що регулюються цивільним законодавством, а саме із вказівкою на додаткові (крім тих, що згадані, наприклад, у ст. 9 ЦК України) сфери соціальної реальності — підприємництво, корпоративну чи інформаційну сфери тощо, у

яких складаються *приватноправові за своєю природою відносини*, що регулюються цивільним законодавством.

Втім не береться до уваги обставина умовності поділу права на публічне та приватне, як і те, що неможливо у практичному сенсі виокремити суто приватноправові відносини. При виникненні значної кількості правовідносин проявляється воля та інтерес держави, адже нормою права остання легітимізує існування відповідних відносин, спрямовує дії всіх учасників на досягнення мети правового регулювання. Відповідно, правомірна користь, яка здавалося б є сферою інтересів двох або більше приватних суб'єктів, стає предметом регулювання з боку держави. Таким чином, відбувається взаємна інтеграція публічного та приватного права або точніше публічно-правового та приватноправового регулювання у межах правової системи держави.

Виходячи з цього слід зазначити, що, по-перше, підприємництво або підприємницька діяльність є частиною господарської діяльності, яка не може бути повною мірою врегульовано нормами цивільного законодавства. По-друге, корпоративні відносини в усьому світі регулюються спеціальним корпоративним законодавством, що передбачає задоволення не лише приватних, але і публічних інтересів. У корпоративних відносинах здебільшого перевагу отримує особа, що володіє більшим обсягом капіталу. Тому корпоративним відносинам не притаманне регулювання актом, що покликаний регулювати приватні відносини на засадах рівності.

Не випадково, у Австрії, Франції, ФРН, Бельгії, Іспанії, Португалії, Польщі, Естонії та інших європейських країнах право компаній винесено за межі цивільних кодексів в окремий Комерційний (господарський) кодекс, або в окремий закон «Про компанії» (як от в Болгарії, Румунії, у Великій Британії тощо). По-третє, автори Концепції неточно і неповно називають «сфери соціальної діяльності», які хочуть додати до предмета регулювання ЦК України, наприклад, «корпоративну чи інформаційну сферу тощо». А отже, пізніше автори Концепції зможуть додати до цих сфер будь-які, діяльність у яких врегульована різними галузевими нормативними актами, що насторожувати здатні створити практичні

проблеми врегулювання цивільним кодексом соціальних відносин, що мають своєрідність (соціальні виплати, соціальна допомога, приватизація, публічні закупівлі, трудові відносини, благодійництво, волонтерство тощо). А твердження авторів Концепції про те, що у названих сферах відносини є приватноправовими за своєю природою та регулюються цивільним законодавством, не є обґрунтованим.

Зауваження до § 1.3

У Концепції пропонується уточнення положень щодо переліку загальних засад цивільного законодавства (ст. 3 ЦК України).

У зв'язку з цим виникає низка проблемних аспектів

По-перше, окремі принципи пропонується вдосконалити у спосіб, який порушить приватно-правові засади цивільного законодавства як такого. Зокрема, це стосується пропозиції щодо заміни принципу свободи договору на принцип свободи правочину.

Такий підхід не враховує, що термін «правочин», запроваджений у цивільне законодавство України, охоплює широке коло дій фізичних та юридичних осіб, спрямовані на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. У свою чергу цивільні права та обов'язки можуть виникати у абсолютних (зокрема, речових) та відносних (в тому числі договірних та позадоговірних відносинах із визначеним складом суб'єктів) відносинах. За таких умов принцип свободи договору не може бути ототожнений із принципом свободи правочину. Подібне ототожнення призведе до втрати своєрідності переддоговірних елементів принципу свободи договору.

Крім того, термін «правочин» не завжди має релевантного перекладу на російську, англійську та інші мови. Це створить розрив між національним та іноземним (інвестиційним) розумінням відповідної категорії «свобода правочину».

По-друге, Концепцією пропонується закріпити у ЦК України положення щодо окремих свобод особи, які ефективно забезпечуються не приватно-правовими, а публічно-правовими нормами. Наприклад, зазначається про потребу «визначитися з місцем розташування таких важливих для сучасного громадянського

суспільства принципів: свобода інтелектуальної (творчої) діяльності; свобода інформації та інформаційного обміну; усвідомленої відповідальної взаємодії людини з автономними роботами та штучним інтелектом; неприпустимість втручання в особисте життя фізичної особи, обумовлене розвитком новітніх технологій і розвинути їх в окремих книгах ЦК України (наприклад, неприпустимість свавільного втручання у геном людини; неприпустимість свавільного втручання в організм людини та її зародка, сферу репродукції людини; крім того — неприпустимість свавільного втручання у сферу інформації про особу, персональних даних та ін.).

Віднесення відповідних засад до сфери приватного права створює ілюзію захищеності людини стосовно власних прав, чого приватне право за своєю регулятивною природою забезпечити не здатне.

Йдеться про те, що відповідні приватно-правові приписи залишаються декларативними за відсутності публічно-правових регуляторів, які встановлюють обов'язки органів держави та органів місцевого самоврядування, відповідних посадових осіб щодо додержання відповідних свобод, без закріплення в кримінальному та адміністративному законодавстві відповідних санкцій за правопорушення у сфері забезпечення права особи, без забезпечення державою функціонування спеціальних інституцій (як от Уповноважений з прав людини, Уповноважений з захисту державної мови, бізнес-омбудсмен тощо). Лише держава може забезпечити існування таких свобод, що вимагає публічно-правового регулювання, а не суто цивілістичного унормування.

Аналогічні зауваження можна зробити до численних положень концепції щодо розширення прав особи (§§ 2.10, 2.13, 2.14 тощо).

Зауваження до § 1.4

Запропонований підхід до співвідношення актів, що регулюють приватноправові відносини (ст. 9 ЦК України) у § 1.4 Концепції стосовно того, що «скасування ГК зумовлює необхідність внесення змін до ст. 9 ЦК України, яка визначає порядок та пріоритети у застосуванні ЦК до врегулювання приватноправових відносин у

сферах охорони довкілля, праці, сім'ї, підприємництва тощо» не відповідає загальновизнаному принципу «спеціальний закон скасовує дію загального закону» («*Lex specialis derogat generali*»), що прогнозовано призведе до втрати особливостей правового регулювання названих відносин, які потребують окремого регулювання через ризики появи в цих сферах протиправних дій, в тому числі кримінальних правопорушень.

Це спровокує практичні проблеми реалізації величезного масиву спеціального законодавства у сфері охорони довкілля, земельних відносин, природокористування тощо.

Більше того, повна інтеграція підприємництва в класичну площину цивільно-правового регулювання суперечить заявленим авторами Концепції меті щодо концентрації в ЦК приватноправових положень та ігнорує відмінності публічного та приватного права.

Приватне право не може мати перевагу перед публічним правом, яким наповнені акти господарського, земельного, екологічного та природоресурсного спрямування. Адже публічний інтерес завжди превалює над інтересом приватним, виходячи із основоположного суспільно-правового принципу припинення свободи особи там, де починається свобода інших та іншого.

Підприємництво в традиційному розумінні не є приватноправовим інститутом, адже в ньому ключове місце займають публічно правові елементи дозвільного, контрольного, регулятивного, конкурентного, фінансового, екологічного, епідеміологічного та іншого характеру. Публічно правові засади в підприємстві обумовлені наявністю суспільно-виробничого характеру діяльності відповідних суб'єктів та спрямованості її результатів на задоволення суспільних інтересів. Такі характеристики діяльності відсутні та неприйнятні цивільно-правовій сфері.

Підхід щодо визначення приватноправового характеру підприємництва не враховує особливості моделі участі держави у цих відносинах та відносинах підприємництва. За межами підприємництва особисті майнові та немайнові відносини здебільшого врегульовуються диспозитивними нормами цивільного права, а в підприємницьких – держава проявляє більш активну

регулятивну функцію, яка реалізується із врахуванням балансу диспозитивних та імперативних засад.

Зауваження до § 1.5 «Визначення меж здійснення суб'єктивних цивільних прав»

Не враховується наявність у суб'єктів цивільних відносин можливостей, не закріплених як права через неоперативність законодавця щодо реагування на зміни в суспільних відносинах, в тому числі зумовлених цифровізацією (зокрема, це стосується відсутності закріпленого в законодавстві поняття цифрових прав, а також їх відкритого переліку) та прогалини в законодавстві. Відповідно, не йдеться про заборону щодо зловживання такими можливостями.

Зауваження до § 1.6

Концепцією пропонується уточнити підходи до захисту суб'єктивних цивільних прав, а саме формулювання глави 3 «Захист цивільних прав та інтересів», зокрема окремі положення ст. 16 ЦК України, яка закріплює загальні підходи до захисту цивільних прав та інтересів судом. Враховуючи зміни, які були внесені у ЦПК України та ГПК України у контексті проведення судової реформи наприкінці 2017 року, положення зазначеної статті, як зазначено у Концепції, повинні бути уточнені *у площині можливості застосування способів захисту, прямо не передбачених законом або договором.*

Втім така пропозиція несе ризик утворення суперечності з положеннями ст. 5 Цивільного процесуального кодексу України та ст. 5 Господарського процесуального кодексу України. Зокрема, зазначеними нормами процесуальних кодексів передбачено, що, здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси **у спосіб, визначений законом або договором.** Додатково слід зазначити, що у випадку, **якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги**

такої особи **може визначити** у своєму рішенні такий **спосіб захисту, який не суперечить закону**.

Тим більше, що у абз. 12 ч. 2 ст. 16 чинного ЦК України отримало закріплення положення, згідно з яким суд може захистити цивільне право або інтерес іншим **способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках**.

Таким чином положення щодо дискреції суду у визначенні способів захисту повною мірою визначено у чинному ЦК України. Подальше вирішення питання у цьому контексті знаходиться винятково у площині юридичної практики, а не законодавчого регулювання. Адже поняття ефективності захисту не можна визначити раз і назавжди у законодавчому акті. Намагання це зробити лише призведе до звуження прав людини, яка цілком очевидно може опинитися у ситуації, яка не врахована законодавцем, але яка потребує ефективного способу захисту.

Зауваження до § 1.8

Концепцією передбачено, що ЦК України як основоположний акт приватного права, що регулює в тому числі і загальні положення про юридичних осіб, повинен визначати вичерпний перелік їхніх організаційно-правових форм «з одночасною відмовою від архаїчних конструкцій юридичних осіб (передусім йдеться про підприємства)». Обумовлено, що для юридичних осіб, які зареєстровані в організаційно-правових формах, не передбачених ЦК, повинен бути наданий час для приведення своєї організаційно-правової форми у відповідність до положень ЦК протягом строку, який буде встановлений законом.

Наведені положення Концепції вступають в суперечність із низкою статей Конституції України, яка оперує поняттям «підприємство». При цьому в контексті конституційних положень підприємство є суб'єктом, учасником суспільних відносин (частина третя статті 37, частина друга статті 46, частина третя статті 78, частини перша і друга статті 86, частина третя статті 103, частина перша статті 120, частина друга статті 142, частина перша статті 143).

Слід також відзначити, що згідно із статистичними даними станом на 1 січня 2021 року в Україні зареєстровано 200160 приватних підприємств, 3713 державних підприємств, 32 казенних підприємства, 14174 комунальних підприємства, 11554 дочірніх підприємства, 627 іноземних підприємств, 3331 підприємств громадських об'єднань (релігійних організацій, профспілок), 1165 підприємств споживчої кооперації. При цьому у сфері господарювання зайнято наразі понад 8661,4 тис. осіб, тобто приблизно 23 % населення країни.

З урахуванням наведеного вище, а також можливих соціально-економічних ризиків, пов'язаних із необхідністю зміни організаційно-правової форми такою кількістю суб'єктів господарювання, наразі не вбачається достатніх підстав для відмови від організаційно-правової форми підприємства. Серед іншого, зазначене може спричинити зростання кількості правопорушень (в тому числі кримінальних) проти низки фундаментальних прав громадян.

Важливо зазначити, що жодний із європейських цивільних кодексів не має вичерпного переліку організаційно-правових форм суб'єктів господарювання.

Наприклад, в Республіці Польща діє 97 організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, що узагальнюється статистичним відомством. У тому числі діє така форма, як «без особливої юридичної форми (код 999)»¹¹.

Додатково у теоретико-прикладній площині викликає сумнів можливість виділення організаційно-правових форм юридичних осіб як правової абстракції.

По-перше, юридична особа – це не суб'єкт, а статус, який має певний суб'єкт господарського права (зокрема, суб'єкт господарювання) чи суб'єкт цивільного, адміністративного або іншої галузі права. Цей статус є однією із ознак суб'єкта, поряд із іншими ознаками: наявність назви, адреси, одноосібного чи колегіального керівника, хоча б мінімально необхідного майна,

¹¹ Pojęcia stosowane w statystyce publicznej. URL: https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/97,pojecie.html?fbclid=IwAR36IE8chYc93WY7beyiOnyKIprF1d3NX07CVq0Kmdb94KMY-bnet0_3uw

печатки (або декларування її відсутності) та ін. В економічно розвинених демократичних державах світу багато десятиліть як зникли із законодавства та суспільного життя застарілі терміни «юридична особа» та «фізична особа». Ці терміни застосовуються в Російській Федерації та інших пострадянських державах, далеких від стандартів демократичних правових держав. У законодавстві економічно розвинених держав світу застосовуються терміни «компанія» на позначення суб'єкта господарювання або підприємства та «корпорація» на позначення об'єднання підприємств. Громадянин-підприємець або фізична-особа підприємець в економічно розвинених державах найчастіше визначається терміном «комерсант»; суб'єкти підприємницької діяльності або їх об'єднання визначаються назвою організаційно-правової форми – компанія, концерн, консорціум, холдинг, корпорація тощо. У багатьох державах суб'єкт підприємництва може і не мати статусу юридичної особи. Часто наявність статусу юридичної особи є факультативною ознакою. Не випадково, що раніше це було прописано у декількох редакціях Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

По-друге, обмеження вибору організаційно-правових форм суб'єктами господарювання або суб'єктами підприємництва сьогодні виглядає ще більшим анахронізмом, ніж застосування термінів «фізична особа» та «юридична особа». Економіка постійно розвивається, з'являються нові види господарської діяльності (наприклад, пов'язані із використанням новітніх комп'ютерних технологій, освоєнням космосу, досягненнями фізики, хімії, інженерії тощо), нові форми спільної господарської та підприємницької діяльності (наприклад, пов'язані із аутсорсингом). Виглядає вірним надання дозволу суб'єктам підприємництва та некомерційним суб'єктам використовувати організаційно-правові форми діяльності, дозволені законодавством або такі, що не суперечать законодавству. Не слід обмежувати потенційних підприємців у виборі організаційно-правової форми організації своєї діяльності.

Взагалі не передбачається визначення специфіки правового статусу таких цифро візованих суб'єктів, як віртуальні

підприємства, поширення яких (в електронній комерції, зокрема) зумовлено простотою їх створення та припинення, легкістю зміни кола учасників, можливістю уникнення відповідальності за неправомірні дії.

Зауваження до § 1.9

Недостатньо обґрунтованими є пропозиції, наведені у § 1.9 Концепції, щодо внесення до ЦК України положень про господарські товариства та скасування чинності спеціальним Законом України «Про господарські товариства». По-перше, такі новели, як зазначалося вище, призведуть до невиправданої комерціалізації Цивільного кодексу, що збільшить його обсяг та віднесе на другий план приватні права людини та засади приватного права. По-друге, такі пропозиції виходять за межі предмета Концепції, адже у діяльності господарських товариств превалюють публічні інтереси та значним є публічно-правове регулювання (реєстраційні процедури, звітність, управлінські зв'язки тощо). А тому більшість відносин, що мають місце у діяльності господарських товариств, виходить за межі відносин, визначених у статті 1 ЦК України.

Зауваження до § 1.10

У Концепції пропонується уточнити зміст підрозділу про участь держави, Автономної Республіки Крим та територіальних громад у цивільних відносинах. Як зазначено у тексті § 1.10 Концепції, передусім необхідно виходити з того, що зазначені учасники цивільних відносин є *юридичними особами публічного права*. Це, на думку розробників Концепції, впливатиме з відкоригованого тексту ст. 2 «Учасники цивільних відносин».

Втім такий підхід дещо не узгоджується з нормами Конституції України. Зокрема, у ч. 1 ст. 140 Основного Закону територіальна громада визначена **як жителі** села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста. Отже, територіальна громада не ідентифікована як юридична особа. Адже у протилежному випадку доведеться визнати всіх мешканців села, селища чи міста учасниками юридичної особи із конкретизацією їх статусу як власників часток, акцій, паїв тощо.

До речі, чинна редакція ЦК України узгоджується з Конституцією України у частині визначення правового статусу територіальної громади, зокрема, щодо здійснення цивільних прав та обов'язків через органи місцевого самоврядування, реалізації засновницьких повноважень тощо. Так, у ч. 2 ст. 169 ЦК України передбачено, що територіальні громади можуть створювати юридичні особи публічного права (комунальні підприємства, спільні комунальні підприємства, навчальні заклади тощо) у випадках та в порядку, встановлених Конституцією України та законом. З цього нормативного положення можна дійти логічного висновку, що юридичними особами публічного права є суб'єкти господарювання, які створюються територіальними громадами, а не самі громади.

Зауваження до § 1.14

Концепцією передбачається удосконалення цивільно-правового режиму окремих об'єктів цивільних прав, серед яких згадується підприємство суто як єдиний майновий комплекс.

Грунтовна аргументація невідповідності такого підходу європейському правовому досвіду, Конституції України, Угоді про Асоціацію України з ЄС, реальним господарським відносинам, наведено у п. 4.3 цього експертного висновку.

В Концепції навіть не згадується необхідність визначення специфіки правового режиму віртуальних об'єктів, бізнес-ресурсів на зразок Інтернет-магазинів, які набули широкого поширення і нерідко використовуються з порушенням законних інтересів осіб, що ними користуються (споживачів зокрема).

Зауваження до § 1.16 «Переосмислення підходів до форми правочину», § 1.17 «Перегляд конструкції та змісту» § 2 «Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону», § 1.18 «Розкриття недійсності правочину через положення про недійсність договору»

Не згадується про специфіку електронних правочинів, вимог до їх вчинення та підстав для визнання недійсними, хоча на практиці ця проблема стає чимдалі актуальнішою (так, почастишали випадки взяття за «злитими» в мережу Інтернет сканованими

документами кредитів без відома власників цих документів, які мусять доводити, що вони цих кредитів не брали).

Зауваження до § 1.17

У Концепції пропонується переглянути конструкції та зміст § 2 гл. 16 ЦК України «Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону». Зазначається, що відповідне регулювання «породжує дискусії і проблеми на практиці», а тому пропонується відмовитися від конструкції «недійсність правочинів за наслідками» на користь визначення юридичних складів «з якими закон пов'язує недійсність правочину або можливість визнання його недійсним».

Автори Концепції не наводять прикладів, коли чинний підхід викликав би проблеми на практиці, орієнтуючись, мабуть лише на навчально-наукову літературу, яка вибудовує дискусійність будь-яких правових питань.

В цьому контексті не виглядають переконливими та суспільно необхідними пропозиції щодо відмови від усталеної традиції визнання договорів недійсними з підстав недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону. Закон не можна обтяжувати спеціально обумовленими застереженнями щодо недійсності правочину. Єдиним показником обов'язковості закону, що не може порушуватися приватними договорами, є імперативний характер його норм, що відображається у сьогоднішній правовій системі, зокрема, у судовій практиці та відповідає розумним очікуванням від застосування закону.

Зауваження до § 1.20

Авторами Концепції пропонується відмовитися від цивільно-правової конфіскації, «замінивши механізм цивільно-правової конфіскації застосуванням реституції із можливим стягненням збитків та компенсації моральної шкоди (ст. 216 ЦК України)».

Такі пропозиції містять істотні корупційні ризики та йдуть у розріз із державною антикорупційною політикою

Зокрема, за ініціативою Президента України Верховною Радою України було ухвалено Закон «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31 жовтня 2019 року № 263-ІХ.

Вказаний законопроект був обумовлений недовірою низки кримінально-правових заходів боротьби із корупцією у формі незаконних доходів посадових осіб держави та розширив розуміння цивілістичної конфіскації, в тому числі шляхом змін до статей 258, 261, 346 ЦК України.

За відсутності стягнення в дохід усього отриманого за правочинами, укладеними з метою, що суперечить інтересам держави та суспільства, виникають ризики, безкарними стають, фіктивні угоди, спрямовані на ухилення від сплати податків, виведення з-під арешту майна, правочини фіктивного банкрутства та контрабанди. Застосуванням реституції із можливим стягненням збитків та компенсації моральної шкоди у цьому контексті не може захистити суспільні інтереси, позаяк не враховує можливості умислу обох сторін правочину на завдання шкоди суспільству та державі.

Звертає на себе увагу, що зміни до ст. 258 ЦК України стосовно посилення регулятивної дії цивілістичної конфіскації з часом лише активізуються.

Це демонструє загальну тенденцію, яка об'єктивізувалася в українському суспільстві щодо застосування цивілістичної конфіскації у випадку зло навмисних дій різноманітних осіб, що порушують публічні інтереси. Теоретичні викладки концепції у цьому контексті виглядаються особистою думкою її авторів, що позбавлена суспільно-необхідних передумов.

Зауваження до §1.21

У Концепції протиставляється реституція за недійсним правочином та безпідставне збагачення. Автори ставлять запитання: «чи варто залишити модель реституції, як це передбачено чинним ЦК України, чи доречніше передбачити застосування положень п. 1 ч. 3 ст. 1212ЦК про безпідставне збагачення»?

При цьому ігнорується той факт, що чинний ЦК України не протиставляє ці питання. Зокрема, у ч. 3 ст. 1212 зазначається, що положення про безпідставне збагачення застосовуються до «повернення виконаного за недійсним правочином».

Судова практика чітко визначилася із цього питання.

Зокрема, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 листопада 2019 року в справі № 396/29/17 (провадження № 61-29467св18) чітко зазначено, що системне тлумачення абзацу 1 частини першої статті 216 ЦК України та пункту 1 частини третьої статті 1212 ЦК України свідчить, що: (а) законодавець не передбачив можливість здійснення односторонньої реституції; (б) правила абзацу 1 частини першої статті 216 ЦК України застосовуються тоді, коли відбувається саме двостороння реституція; (в) в тому разі, коли тільки одна із сторін недійсного правочину здійснила його виконання, то для повернення виконаного підлягають застосуванню положення глави 83 ЦК України.

Отже, наведена у Концепції проблема є штучною, чітко вирішена у судовій практиці та не потребує законодавчого втручання.

Зауваження до § 1.22

У концепції зазначено про потреби уточнення окремих положень глави 17 «Представництво» у частині конкретизації норм, «у яких йдеться про наслідки вчинення представником юридично значимих дій з перевищенням повноважень, а також без відповідних повноважень».

Відповідні положення Концепції не мають змістовного характеру. Не зазначаються ані наявні проблеми у цій сфері, ані напрями їх подолання. Очевидно, що такий стиль «концептуального обґрунтування» не може бути покладено в основу законопроектних робіт.

Аналогічні зауваження щодо беззмістовності положень Концепції можна зробити стосовно §§ 1.23, 1.24, 2.2, 2.6, 5.33, 5.34, 5.42, 5.43, 5.45 та багато ін..

Зауваження до § 2.13

Пропозиції Концепції щодо «запровадження права бути забутим, згідно із яким особа має можливість вимагати за певних умов видалення своїх особистих даних із загального доступу, які можуть стати доступні через пошукові системи» не лише ігнорують глобалізований характер та технічні характеристики сучасних пошукових систем, але й невірно орієнтують на можливість приватно-правового регулювання у цій сфері. Ці пропозиції ризикують бути перетвореними в інструмент втручання держави в інтернет-відносини, у яких держава не здатна повною мірою реалізувати власний примус, якщо не йдеться про державу – резидента відповідних пошукових систем. Фактично пропонується закріпити не реальне суб'єктивне приватне право, а непідтверджене державним примусом право очікування. Відсутність ефективності новел ЦК України у цьому контексті здатне підірвати довіру загалом до ефективності ЦК України, його системного та основоположного характеру у регулюванні цивільних відносин.

Аналогічні зауваження щодо створення «мертвих норм» можуть бути зроблені, наприклад, до пропозицій щодо заборони еugenіки, народження генетично ідентичних людей, трансформації генів, крім лікування генетичних захворювань (§ 2.8).

Зауваження до § 2.9

Щодо можливої легалізації евтаназії та асистованого самогубства. Авторами Концепції пропонується переглянути питання щодо можливості легалізації пасивної евтаназії та асистованого самогубства з урахуванням практики ЄСПЛЗ з паралельним внесенням відповідних змін до Кримінального кодексу України.

Разом із тим це питання не може становити предмет поточної цивілістичної рекодифікації з урахуванням не лише публічно-правового змісту відповідних положень, але з урахуванням відсутності суспільного консенсусу щодо відповідних питань, можливості зловживань в умовах слабкості державно-правових та громадянських інституцій, великої кількості психічно травмованих

війною на сході України осіб, низького рівня життя багатьох українців, недовіри до судової системи тощо.

Посилання на ЄСПЛ у цьому контексті виглядають маніпулятивними, адже рішеннями ЄСПЛ не встановлюються відповідні права, а лише інтерпретуються положення Конвенції з прав людини та основоположних свобод, на підставі яких формулюються обмеження на застосування норм про евтаназію та асистоване самогубство у випадку, коли це право закріплено у національному законодавстві європейських країн.

Зауваження до § 2.16

Загальний напрям цього положення «Об'єктивація презумпції невинуватості» не лише містить внутрішню суперечність, але й просуває у цивільні відносини небезпечну як для стабільності економічного обігу позицію щодо цивілістичної презумпції невинуватості.

Разом із тим, по-перше, процес «об'єктивації презумпції невинуватості» за своїм внутрішнім змістом означає переведення інституційного складової презумпції з суб'єктивного на об'єктивний рівень, тобто з рівня психічного сприйняття певної поведінки на рівень оцінки об'єктивних показників поведінки особи. Нічого подібного положення Концепції не пропонують.

По-друге, зазначається, що «доцільним вбачається закріплення презумпції невинуватості на рівні ЦК». При цьому автори концепції посилаються на ст. 9-1 Французького цивільного кодексу. Але таке посилання є помилковим та ґрунтується на невірному прочитанні Французького цивільного кодексу, не ураховує національну інтерпретацію та праворозуміння цього положення. В ст. 9-1 Французького цивільного кодексу йдеться не про презумпцію невинуватості особи, тим паче не про таку презумпцію у цивільному праві, а про «право на повагу до презумпції невинуватості» (*Chacun a droit au respect de la présomption d'innocence*), що орієнтована на можливість стягнення збитків, викликаних неповагою до кримінального процесуального порядку застосування презумпції невинуватості. Адже друга частина цієї статті закріплює, що особа, яка вважає себе жертвою порушення презумпції невинуватості у

кримінальному процесі, має викликати свого опонента до суду та вимагати відшкодування.

Іншими словами, між «презумпцією невинуватості» та «правом поваги на презумпцію невинуватості» закладена істотна відмінність. У Французькому цивільному кодексі йдеться не про запровадження презумпції невинуватості в цивільному праві, а про право особи вимагати під загрозою майнового відшкодування додержання презумпції невинуватості у кримінальному судочинстві (в публічному праві).

Інтерпретація положень ст. 9-1 Французького цивільного кодексу достатньо повно досліджена не науковій літературі¹².

Загалом, запровадження презумпції невинуватості у цивільних відносинах суцільно зруйнувало б засади правопорядку та стабільність економічного обігу. Адже виконання зобов'язань, особливо в господарському обігу, не може бути поставлено в залежність від суб'єктивних обставин взаємодії суб'єктів права. Кредитор позбавлений фактичної можливості доводити здатність боржника виконати майнове зобов'язання. Запровадження принципу невинуватості у цивільних правовідносинах переклало б на кредитора тягар доведення відсутності обставин непереборної сили та інших надзвичайних обставин. Це у свою чергу практично унеможливило б захист майнових прав від будь-якого цивілістичного правопорушення та відкинуло б економіку України від стану цивілізованих взаємин між кредитором та боржником.

Тому, «закріплення презумпції невинуватості на рівні ЦК» є некоректним.

Зауваження до §3.2

У Концепції пропонується передбачити в ЦК України поняття «права власності як найбільш повного панування над річчю (майном) у межах, передбачених законом».

Разом із тим не можна перетворювати закон на підручник.

¹² Див., наприклад, Гамбарян, А.С. Презумпция невиновности в публичном и частном праве URL <http://ghambaryan.am/wp-content/uploads/2016/03/презумпция-невиновности-в-публичном-и-частном-праве.pdf>

Сучасна доктрина має десятки альтернативних визначень права власності. Зокрема, зазначається про суб'єктивне та об'єктивне право власності. Пропонована дефініція виходить лише з суб'єктивного значення цього поняття, що звужує його розуміння для потреб практики.

Крім того, досвід впровадження дефініцій у цивільне законодавство є негативним, що показало, наприклад, запровадження поняття юридичної особи у Цивільному кодексі, коли в розумінні юридичної особи виникли нові нерозкриті поняття «організації» «реєстрації у встановленому порядку», які на сьогодні характеризують не лише юридичних осіб.

Пропонована дефініція також утворює невизначеність у поняття «пануванні», «найбільш повне». Виникає запитання, чому межі права власності встановлені законом, а не правом загалом, чи може панування над річчю порушувати договір чи звичай тощо.

Зокрема, з § 3.4. впливає, що обмеженням права власності виступають також «загальні інтереси» та «індивідуальні інтереси», потреби захисту природи тощо.

Зауваження до § 3.4 та § 3.5

Положення відповідних пунктів пропонують формулювання обмежень права власності, які мають істотні внутрішні вади та утворюють широкі можливості для зловживань та довільної інтерпретації.

Зокрема, у § 3.4. йдеться про реалізацію права власності «з урахуванням загальних інтересів та індивідуальних інтересів». Чи є категорія публічного інтересу відмінною від категорії «загального інтересу» незрозуміло. У тому числі поняття індивідуального інтересу входить у суперечність із поняттям «приватного інтересу», але не пояснюється у Концепції.

Незрозуміло також, що мається на увазі під формулюванням § 3.5 «Власник може з метою, яка не заборонена, обмежувати чи обтяжувати його право.». Про обмеження якого права йдеться недостатньо ясно. Якщо йдеться про обмеження власних прав, то це самообмеження, природу якого не пояснено в Концепції і суспільну потребу запровадження якого з положень Концепції важко уявити.

Зауваження до § 3.6

У Концепції пропонується запровадити «принцип єдиної нерухомої речі», коли земельна ділянка є єдиною нерухомою річчю, «право власності на яку поширюється й на істотні складові частини цієї речі, тісно пов'язані із землею».

Автори Концепції самі вказуються на переваги та недоліки такого підходу, але не розкриваючи відповідні недоліки пропонують поширювати відповідний підхід також на «квартирну» власність і власність на нежитлову частину будівлі, які тісно пов'язані одна з одною.

Враховуючи те, що автори Концепції не вказують на те, які реальні проблеми майнових відносин, можуть бути вирішені в результаті реалізації такого підходу, слід вказати на те, що аналогічний підхід щодо запровадження термінології підприємства як нерухомості виявилися повною мірою нежиттєздатними у господарському обігу України.

Правозастосовча практика має численні негативні приклади виділення в натурі єдиного майнового комплексу як нерухомості та об'єкту захисту, адже поза визначенням конкретних майнових об'єктів загальна вказівка про єдність нерухомості не виявляє здатності до одноманітного визначення у судовій практиці, провокує юридичні конфлікти та зловживання із майновими правами. Перенесення відповідних проблем на усі відносини щодо земельної ділянки як основи єдиної нерухомої речі здатна спровокувати додаткові конфлікти без чіткого розуміння способів їх вирішення.

Зауваження до § 3.18

У Концепції міститься теза про необхідність відмови від права господарського відання і права оперативного управління та їх заміну ринковими конструкціями.

Грунтовна аргументація невідповідності такого підходу європейському правовому досвіду, Конституції та законам України, реальним потребам захисту та примноження державної власності наведено у п. 4.4 та підпункті 6 п. 7 цього експертного висновку.

Зауваження до §§ 3.20-3.24

Виходячи із змісту запропонованих напрямів впровадження інституту фідучіарного фонду, чітко видно, що автори Концепції не змогли визначитися із місцем такого правового утворення у системі оновленого ЦК України. Відповідні норми запропоновано розпорошити серед різних розділів майбутнього кодексу, що свідчить про неопрацьованість основної ідеї формування нормативного масиву стосовно фідучіарного фонду. Фактично, поза межами уваги авторів Концепції залишилися такі його складові як: сутність фідучіарного фонду, його призначення, правове становище управителів та умови їх легітимації, правовий статус фідучіаріїв, специфіка формування та витрачання коштів фонду, порядок його створення та ліквідації тощо, навіть, якщо припустити, що у Концепції формується зміст цієї категорії на рівні загальної ідеї.

У Концепції фактично змішуються категорії «управління чужим майном» та «фідучіарний фонд», не акцентуючи уваги на тому, що інститут управління чужим майном (якому притаманна низка специфічних ознак) лише в окремій характеристиці має фідучіарний характер. Отже, ці категорії не поглинаються одна одною.

У Концепції процедура управління чужим майном представлена виключно як вид товарно-грошових відносин у відриві від діяльності, в ході якої ці відносини виникають, без урахування публічно-правових засад її здійснення, що свідчить про однобоке розуміння процедури формування фідучіарного фонду.

Разом із тим в умовах відсутності пропорційних засобів державного впливу на процес формування фідучіарного фонду, відсутності дієвих механізмів публічно-правового контролю та нагляду, відповідні процедури тяжіють до негативних суспільно-економічних наслідків, супроводжуються зловживаннями, що гальмує розвиток відповідної сфери. Для зростання ділової активності суб'єктів господарювання в цьому сегменті економіки, забезпечення її соціальної спрямованості необхідним є:

- 1) унормування процесу управління чужим майном як виду господарської діяльності, яка має особливий правовий режим і характеризується рядом економіко-правових чинників (об'єктами

обслуговування, метою та призначенням управління, наявністю/відсутністю засад колективного інвестування, засобами залучення майна в управління, особливостями правосуб'єктності управителя тощо); 2) обґрунтування шляхів застосування господарсько-правового арсеналу засобів впливу на неї.

Авторами Концепції ігнорується важливість поєднання в процесі здійснення управління чужим майном приватних інтересів послусодавців з публічними інтересами, пов'язаними з необхідністю впровадження професійних стандартів та забезпечення інформаційної прозорості цієї діяльності, а також попередження нерационального використання, зловживань та проявів шахрайства з переданим в управління майном.

Викладене дозволяє зробити висновок, що запропоновані у Концепції підходи до розуміння фідуціарного фонду є фрагментарними та неопрацьованими, а норми оновленого ЦК України на базі запропонованої концепції фідуціарного фонду не зможуть отримати практичного втілення.

Зауваження до § 5.3

У ЦК України пропонується доповнити ЦК України «положеннями про судову неустойку (астрент), згідно з яким суд може за вимогою позивача зобов'язати відповідача виплатити на користь позивача грошову суму, якщо відповідач не виконає рішення суду. Астрент означає присудження грошових сум як способу забезпечення виконання судового акта, тобто астрент – це неустойка або пеня за неналежне виконання рішення суду. Право на застосування астренту має суд, якщо подано позов про виконання зобов'язання в натурі. Судова неустойка або астрент не може нараховуватися на грошові вимоги».

В запропонованій конструкції відсутні конкретні принципи регулювання судової неустойки (астренту), не визначено суб'єктний елемент механізму визначення її розміру.

Звертає увагу на існуючі протиріччя юридичної термінології: метою астренту є забезпечення виконання судового акта, а метою неустойки є забезпечення виконання зобов'язань.

Враховуючи недослідженість даного інституту в національній правовій системі в основі запропонованих змін не враховано процесуальну природу астренту, що спричинить ряд проблем в правозастосовній діяльності.

Зауваження до § 5.13

Не можна визнати обґрунтованою просту заміну презумпції часткових зобов'язань із множинністю осіб на презумпцію солідарних зобов'язань регулювати відносини в підприємницькій сфері, тим паче, що таким підходом виокремлюється лише частина правовідносин (підприємницькі). «Відірвання» підприємницьких відносин від непідприємницьких створює корупційні ризики, пов'язані із можливістю формального використання підприємницького чи непідприємницького статусу суб'єкта господарювання для отримання певних переваг у господарських відносинах. Саме тому у країнах Європейського Союзу основною тенденцією останніх десятиліть є регулювання економічної (господарської) діяльності (economic activity) в цілому.

Зауваження до §. 5.16.

Автори Концепції пропонують посилити штрафну відповідальність у підприємницькій діяльності шляхом закріплення положень про те, що «зменшення неустойки, яка підлягає сплаті підприємцем на підставі договору, допускається у виключних випадках в разі доведеності того, що стягнення неустойки у визначеному договором розмірі може викликати отримання кредитором необґрунтованої вигоди».

Ці пропозиції не враховують специфіку сучасних підприємницьких відносин, коли існують значні ризики нав'язування не вигідних умов та підвищеної відповідальності великим бізнесом малому та середньому бізнесу.

Це зменшує дискрецію судів щодо врахування усього розмаїття обставин господарських відносин, здатних призвести до невиправданих банкрутств підприємців.

Крім того, встановлення виключної підстави зменшення неустойки в цьому випадку передбачає неприйнятну цивільному

законодавству імперативізацію приватно-правових положень, відхід від компенсаторної відповідальності та посилення штрафного тиску на суб'єктів господарювання в умовах загальної економічної нестабільності, пандемії, «переділу» ринків збуту на користь ТНК та війни на сході України.

Аналогічні зауваження можуть бути зроблені стосовно § 5.13 Концепції, у якому наводяться необґрунтовані науковими дослідженнями твердження про нібито існуючий «підвищений рівень відповідальності підприємців».

Ставлення до підприємницьких структур як до «грошових мішків», що проявляється у такому підході суперечить зарубіжному досвіду державної підтримки та стимулювання бізнесу, відмови від корпоративних податків на користь оподаткування доходів фізичних осіб, практики списання боргів господарським структурам, кредитної підтримки тощо. Сучасна державна економічна політика підходить до господарських організацій з позиції соціальної функції останніх, забезпечення зайнятості населення, еміграційної політики, заохочення інвестицій тощо. Це обумовлює потребу закладення в законодавстві широкої можливості зменшення штрафної відповідальності підприємців, а не обмеження відповідних випадків.

РОЗДІЛ 3

ПІДСУМКОВІ ЗАУВАЖЕННЯ Й БАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ КОДИФІКАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

1. Концепція як за формою, так і за змістом не відповідає потребам суспільства, включаючи проблему ризиків цифровізації, та несе значний ризик дестабілізації економічних правовідносин у державі.

Автори Концепції не наголошують прямо, які конкретно статті ГК України є неефективними.

Щонайменше, виникає ризик скасування публічно-правових гарантій антикорупційної, прозорої та планової роботи державного сектору економіки, галузі освіти, охорони здоров'я тощо.

2. Викликає занепокоєння те, що жодний із заявлених у Концепції результатів не планується щодо тієї мети, яку виконує ГК України, а саме «забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами».

Не заявлено серед результатів і утвердження конституційних основ правопорядку у сфері господарювання, а саме формування «на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави».

Виключення із правового поля вищезазначених відносин в умовах вчинення значної кількості правопорушень та шкоди від їх заподіяння у сфері господарювання призведе до зростання ризиків порушення прав суб'єктів господарювання, трудових колективів, збільшення незаконного втручання у господарську діяльність та фактів корупції.

3. Усунення вад ГК України шляхом скасування всього акта є руйнівною дією, що здатна утворити колапс у правовій системі України, погіршити інвестиційний клімат в країні.

Нестабільність правового поля становить загрозу бізнесу в будь-якій країні. В умовах сьогоденної загальної соціально-економічної ситуації в Україні ця загроза збільшується багатократно.

4. Судова практика щодо застосування Господарського та Цивільного кодексів України є усталеною і не викликає сьогодні проблем у бізнес-адвокатів та суддів. Верховним Судом, господарськими судами України напрацьована значна практика, відмова від якої потягне дезорієнтацію бізнесу та інвесторів, створить умови для рейдерських захоплень підприємств.

5. Недоліки ГК України потрібно усувати систематичною роботою щодо приведення господарської кодифікації до потреб сьогодення, усувати неефективні норми та наявні дублювання із іншими законами. Разом із тим, багато дублювань зі спеціальними законами містить і ЦК України (щодо акціонерних та інших товариств, кооперації, лізингу, кредиту, іпотеки, страхування, оренди, сервітуту). Існують численні колізії ЦК України із Земельним кодексом України, Кодексом України про надра, Лісовим кодексом України та іншими актами.

У разі політичної волі та конструктивного (технократичного) підходу до законодавства усі дублювання та колізії можна і треба виключити, узгодивши закони, а не ламаючи «правила гри».

У науці європейських країн та США розвивається Концепція «економічного права» завдяки комплексності сучасних законів у сфері бізнесу та поєднанні в них публічних й приватних норм. Про це, зокрема, свідчить цикл відповідних робіт відомих видавництв¹³.

¹³ *Alberto Santa Maria*. European economic law. – Alphen aan den Rijn : Wolters Kluwer, 2014. 543 p.; *Fiebig Andre*. Commercial and Economic Law in the United States. Kluwer Law International, 2012; *Ying Gan*. Commercial and Economic Law in China. Kluwer Law International, 2011. 224 p.; *Ghidini G*. Commercial and Economic Law in Italy. Kluwer Law International, 2012; *Head W. John*. General Principles of Business and Economic Law: An Introduction to Contemporary Legal Principles Governing Private and Public Economic Activity at the National and Supranational Levels. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press, 2008. 144 p.; *Merimaa Mati, Mändla Sirli*. Commercial and Economic Law in Estonia. Kluwer Law International, 2011. 176 p.; *White Fidelma*. Commercial and Economic Law in Ireland. Kluwer Law International, 2011. 348 p.

ГК України необхідно поглиблювати з урахуванням цих сучасних світових та європейських тенденцій. До цієї роботи варто залучити науковців, які професійно та систематично займаються проблемами господарського права в Україні.

У цій роботі варто враховувати завдання ГК України – закріпити та консолідувати систему господарських законів, яких в Україні на цей час вже понад трьох сотень. Саме на рівні цього Кодексу можна вибудувати зазначений масив у єдину систему, заповнити прогалини та усунути колізії з урахуванням принципів права.

Закріплення дієвих принципів взаємодії держави та бізнесу – у силу традицій пріоритету та авторитету кодексу в Україні перед звичайним законом – доцільно робити саме у кодексі. Важливо ставити питання про запровадження в Україні посади Інвестиційного Омбудсмана, забезпечення реальних гарантій підприємництва, в тому числі у відносинах із великим бізнесом, істотно обмежувати втручання держави у справи бізнесу. Реалізація цих ідей відповідає рівень саме Кодексу, а не звичайного закону.

За наявності стрижневого акта господарського законодавства можна істотно скорочувати кількість дрібних законів.

Про дію принципів права у відносинах держави та бізнесу в Україні необхідно говорити вже зараз, адже ця велика перспектива буде втрачена за відсутності ГК України. ЦК України за предметом правового регулювання не охоплює відносини між державою та підприємцем.

6. Необхідно прагматично підійти до дерегулювання на підставі ГК України.

Звертає на себе увагу, що План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності (розпорядження КМУ від 18 березня 2015 р. № 357-р), погоджений міжнародними експертами, не містить вимог щодо скасування ГК України.

Національна економічна стратегія на період до 2030 року ґрунтується на термінології та засадах державного регулювання економіки, закріплених в ГК України.

Процесу дерегуляції ГК України не може завадити по суті, адже завдання дерегуляції не вирішуються перенесення норм з ГК до ЦК. Скоріше навпаки. Якщо конкретні норми Кодексу заважують дерегуляції (хоча таких претензій сьогодні немає), саме їх треба

проаналізувати та зробити об'єктом вдосконалення. Це планова та конструктивна робота над спрощенням умов ведення бізнесу, а не руйнація усталеного правового поля.

7. Альтернативою Концепції виступають положення законопроекту 4164 «Про внесення змін до Господарського кодексу України (щодо узгодження з положеннями Цивільного кодексу України та деяких інших законодавчих актів)», якими пропонується максимально гармонізувати положення ГК України та ЦК України.

РОЗДІЛ 4

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО КОНЦЕПЦІЇ

1. Концепція оновлення ЦК України містить істотні ризики суцільної дестабілізації правових засад господарської діяльності та судової практики застосування господарського законодавства. Реалізація Концепції створить перешкоди для виконання Угоди про асоціацію України з ЄС та Угоди про співробітництво із Великою Британією.

2. Концепція оновлення ЦК України має фрагментарний характер і не спирається на сучасні дослідження зарубіжного досвіду регулювання господарських відносин.

3. При розробці Концепції її автори, які одночасно є членами робочої групи, створеної Кабінетом Міністрів України для вироблення пропозицій щодо рекодифікації цивільного законодавства, вийшли за межі повноважень та сприяли вирішенню інших завдань, аніж ті, що передбачені Положенням про робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 650.

4. Ідея скасування ГК України, запропонована розробниками Концепції, суперечить п. 21 Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 16 червня 2020 року № 689-ІХ, яким передбачалось перенесення до ЦК України положень Сімейного кодексу України, **окремих положень** ГК України, Кодексу законів про працю України, Житлового кодексу Української РСР, Закону України «Про міжнародне приватне право».

5. Концепція оновлення ЦК України не може бути покладена в основу законопроектних робіт, потребує повернення робочій групі на доопрацювання.

6. Слід визнати, що дотримання балансу публічних та приватних інтересів у сфері економічних відносин, на регулювання яких спрямовані норми Цивільного та Господарського кодексів України, має стати предметом правової політики держави, проведення якої, відповідно до абз. 2 п. 3 ч. 1 ст. 20 Закону України

«Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р., забезпечує Уряд України.

Саме на досягнення такого балансу спрямована Концепція модернізації господарського законодавства України (додаток 12), яка була попередньо схвалена на розширеному засіданні Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права Відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України (протокол № 1 від 25.02.2021 р.), рекомендована до друку вченою радою Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України» (протокол № 3 від 05.03.2021 р.), а також оприлюднена у загальнонаціональній правовій газеті «Юридичний вісник України»¹⁴.

¹⁴ Концепція модернізації господарського законодавства України. *Юридичний вісник України*. 2021. 2-22 квітня (№ 13-15). С. 18-19.

ДОДАТКИ

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА
від 17 липня 2019 р. № 650
Київ

Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України

Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Утворити робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України у складі згідно з додатком.
2. Затвердити Положення про робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, що додається.

**Прем'єр-міністр
України**

В.ГРОЙСМАН

Інд. 29

Додаток
до постанови Кабінету Міністрів України
від 17 липня 2019 р. № 650

**СКЛАД
робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства
України**

Міністр юстиції, голова робочої групи

Завідувач кафедри права Київського національного лінгвістичного університету, заступник голови робочої групи (за згодою)

Доцент кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, секретар робочої групи (за згодою)

Державний секретар Мін'юсту

Радник Президента України - Представник Президента України у Верховній Раді України (за згодою)

Продовження ДОДАТКУ 1

Професор кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (за згодою)

Професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (за згодою)

Завідувач кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (за згодою)

Завідувач кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (за згодою)

Директор центру досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій Національної академії наук (за згодою)

Віце-президент - керівник Київського регіонального центру Національної академії правових наук (за згодою)

Старший науковий співробітник відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук (за згодою)

Адвокат (за згодою)

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 17 липня 2019 р. № 650

ПОЛОЖЕННЯ **про робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного** **законодавства України**

1. Робоча група щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України (далі - робоча група) є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України.

2. Робоча група у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України та цим Положенням.

3. Основними завданнями робочої групи є:

Продовження ДОДАТКУ 1

1) проведення комплексного аналізу існуючого цивільного законодавства України та визначення сфер приватноправових відносин, які потребують приведення у відповідність із світовими тенденціями розвитку приватного права;

2) вивчення досвіду європейських країн щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України;

3) підготовка пропозицій щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України.

4. Робоча група відповідно до покладених на неї завдань:

1) проводить аналіз стану справ у сфері приватноправового регулювання;

2) здійснює пошук найоптимальніших правових норм, а саме європейських та універсальних міжнародних документів для врегулювання необхідних сфер приватноправових відносин в Україні;

3) бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань, що належать до її компетенції;

4) подає Кабінетові Міністрів України розроблені за результатами своєї роботи пропозиції.

5. Робоча група має право:

1) отримувати в установленому порядку від центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, необхідну для виконання покладених на неї завдань;

2) залучати до участі у своїй роботі представників центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками);

3) організовувати проведення конференцій, семінарів, нарад та інших заходів з питань, що належать до її компетенції.

6. Робоча група під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями.

7. Посадовий склад робочої групи затверджує Кабінет Міністрів України.

8. Робоча група утворюється у складі голови, заступника голови, секретаря та її членів.

Голова робочої групи затверджує її персональний склад та вносить у разі потреби до нього зміни.

Продовження ДОДАТКУ 1

9. Формою роботи робочої групи є засідання, що проводяться за рішенням її голови.

Засідання робочої групи веде голова, а в разі його відсутності - заступник голови.

Підготовку матеріалів для розгляду на засіданнях робочої групи забезпечує її секретар.

Засідання робочої групи вважається правоможним, якщо на ньому присутні більш як половина її членів.

10. На своїх засіданнях робоча група розробляє пропозиції з питань, що належать до її компетенції.

Пропозиції вважаються схваленими, якщо за них проголосувало більш як половина присутніх на засіданні членів робочої групи.

У разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос головуючого на засіданні.

Пропозиції оформляються протоколом засідання, який підписується головуючим на засіданні та секретарем і надсилається усім членам робочої групи та Кабінетові Міністрів України.

Член робочої групи, який не підтримує пропозиції, може викласти у письмовій формі свою окрему думку, що додається до протоколу засідання.

11. Пропозиції робочої групи можуть бути реалізовані шляхом прийняття Кабінетом Міністрів України рішення, проект якого вносить орган виконавчої влади відповідно до своїх повноважень.

12. Організаційне, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення діяльності робочої групи здійснює Мін'юст.

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ
УКРАЇНИ**

Мін'юст

вул. Архітектора Городецького, 13, м. Київ, 01001

тел.: (044) 364-23-93, факс: (044) 271-17-83

Email: callcentre@minjust.gov.ua,

themis@minjust.gov.ua

Web: <http://www.minjust.gov.ua>,

код згідно з ЄДРПОУ 00015622

Коверзнев В. О.

v.koverznev@ukr.net

Щодо надання публічної інформації

У зв'язку з листом Секретаріату Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 року № 4886/0/2-21 Міністерство юстиції України розглянуло Ваш запит на отримання публічної інформації від 10 лютого 2021 року, зареєстрований у Мін'юсті 17 лютого 2021 року за № 43-6-21, стосовно проєкту Концепції оновлення Цивільного кодексу України (далі - проєкт Концепції) і повідомляє про таке.

Щодо питання чи надавав Кабінет Міністрів України повноваження Міністерству юстиції України змінювати персональний склад робочої групи з рекодифікації цивільного законодавства України, утвореної відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 650 «Про утворення робочої групи з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» (далі - робоча група), зокрема, шляхом виключення зі складу робочої групи Міністра юстиції України та Державного секретаря Міністерства юстиції України, участь яких є обов'язковою, інформуємо таке.

17 липня 2019 року Кабінетом Міністрів України прийнято постанову № 650 «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України», якою затверджено посадовий склад робочої групи та положення про неї.

Відповідно до вищезгаданої постанови Кабінету Міністрів України головою робочої групи було визначено Міністра юстиції України.

У свою чергу пунктом 8 Положення про робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України передбачено, що голова робочої групи затверджує її персональний склад та вносить у разі потреби до нього зміни.

24 липня 2019 року за підписом Міністра юстиції України Петренка П.Д. було видано наказ № 2771/7/1 «Про затвердження

Продовження ДОДАТКУ 2

персонального складу робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України».

Слід зауважити, що жодних змін до вищезазначених документів не вносилося.

Стосовно питання чи надсилала робоча група для розгляду Кабінету Міністрів України розроблений проєкт Концепції повідомляємо, що в Міністерстві юстиції України відсутня запитувана Вами інформація.

При цьому інформуємо, що Міністерство юстиції України не надсидало проєкт Концепції на розгляд Кабінету Міністрів України.

Щодо ухвалення розпорядчого рішення Кабінетом Міністрів України стосовно проєкту Концепції та надсилання проєкту Концепції на розгляд до Верховної Ради України повідомляємо, що в Міністерстві юстиції України відсутня запитувана Вами інформація.

Додатково інформуємо, що за повідомленням Першого заступника Голови Верховної Ради України Стефанчука Р. О. у листі від 03 лютого 2021 року № 02/06-2021/29464 розпорядженням Голови Верховної Ради України від 28 липня 2020 року № 260 було створено Робочу групу з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. Результатом плідної роботи цієї групи стала розробка Концепції оновлення Цивільного кодексу України, з текстом якої кожен бажаючий може ознайомитися за посиланням: <http://bit.ly/3rXx3a4>.

**Перший заступник
Міністра**

Євгеній ГОРОВЕЦЬ

Олексій Ковальчук 271-15-65

Персональні дані, вказані Вами у зверненні, захищаються та обробляються Міністерством юстиції відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» з метою розгляду Вашого звернення згідно із законодавством.

АПАРАТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Інформаційне управління

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-91-88, 255-91-84; факс: 255-92-70; E-mail: infupr@rada.gov.ua

№ 18/07-181

"03" листопада 2021р.

КОВЕРЗНЕВУ В.О.
v.koverznev@ukr.net

Шановний Вадиме Олександровичу!

У Єдиній системі обліку і контролю запитів на інформацію Верховної Ради України 01.02.2021 року за № 1009 зареєстровано Ваш запит щодо надання інформації стосовно проекту Концепції оновлення Цивільного кодексу України, а також копії розпорядчого акту про створення робочої групи з рекодифікації цивільного законодавства України.

Згідно з пунктами 4, 5 Розпорядження Голови Верховної Ради України від 11 травня 2011 року № 393 "Про забезпечення виконання Закону України "Про доступ до публічної інформації" в Апараті Верховної Ради України" (далі – *Розпорядження*) Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України визначає структурний підрозділ Апарату Верховної Ради України, який згідно з функціональними обов'язками та компетенцією володіє або має володіти запитуваною інформацією.

За наслідками розгляду **пункту 1 запиту** (в частині отримання Верховною Радою України від Кабінету Міністрів України або від інших органів влади для розгляду упродовж 2019 – 2021 рр. проекту Концепції оновлення Цивільного кодексу України), в межах предмету відання Комітету, секретаріатом Комітету Верховної Ради України з питань правової політики повідомляється, що за результатами пошуку вхідної кореспонденції в автоматизованій системі документообігу і системі електронного документообігу до секретаріату Комітету проект Концепції оновлення Цивільного кодексу України не надходив.

Щодо питань, порушених у **пунктах 2, 3 запиту**, повідомляємо таке.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» (далі - *Закон*) публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка

знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

Таким чином, суть запиту зводиться до прохання надати інформацію, якою володіє розпорядник. Закон надає право доступу до вже існуючої інформації (документів) і не вимагає створення у відповідь на запит нової інформації.

З огляду на зазначене, надсилаємо Вам скановану копію Розпорядження Голови Верховної Ради України № 260 від 28 липня 2020 року «Про створення робочої групи з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» (з додатком), що містить відповідь на порушені у цій частині запиту питання.

Додаток: електронний файли форматом pdf.

З повагою

Заступник керівника управління –
керівник відділу роботи
з публічною інформацією

О.КУЗЬМІН

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

Голови Верховної Ради України

м. Київ

№ 260 " 28" липень 2020 р.

Про створення робочої групи з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України

Відповідно до пункту 21 Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 16 червня 2020 року № 689-ІХ:

1. Створити робочу групу з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України (далі – Робоча група) у складі народних депутатів України, науковців та експертів у відповідній сфері.
2. Призначити Головою Робочої групи Першого заступника Голови Верховної Ради України СТЕФАНЧУКА Р.О.
3. Затвердити персональний склад Робочої групи, що додається.

Голова Верховної Ради
України

Дмитро РАЗУМКОВ

Затверджено
розпорядженням Голови
Верховної Ради України
від 8 липня 2020 року № 260

**Робочої групи з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення)
цивільного законодавства України**

СТЕФАНЧУК Руслан Олексійович	Перший заступник Голови Верховної Ради України, Голова Робочої групи
КОТ Олексій Олександрович	провідний науковий співробітник Науково- дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України, заступник Голови Робочої групи <i>(за згодою)</i>
ХОМЕНКО Михайло Михайлович	доцент кафедри цивільного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, секретар Робочої групи <i>(за згодою)</i>
ДОВГЕРТ Анатолій Степанович	професор кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, науковий координатор Робочої групи <i>(за згодою)</i>
КУЗНЕЦОВА Наталія Семенівна	Віце-президент – керівник Київського регіонального центру Національної академії правових наук України, науковий координатор Робочої групи <i>(за згодою)</i>
АРЕШОНКОВ Володимир Юрійович	народний депутат України
БАТЕНКО Тарас Іванович	народний депутат України
БАТРАС Володимир Антонович	народний депутат України

Продовження ДОДАТКУ 4

ВЛАСЕНКО Сергій Володимирович	народний депутат України
КАЛАУР Іван Романович	народний депутат України
КНЯЗЕВИЧ Руслан Петрович	народний депутат України
КОСТІН Андрій Євгенович	народний депутат України
МАКАРОВ Олег Анатолійович	народний депутат України
МЕРЕЖКО Олександр Олександрович	народний депутат України
МИХАЙЛЮК Олена Олегівна	народний депутат України
НАТАЛУХА Дмитро Андрійович	народний депутат України
НІМЧЕНКО Василь Іванович	народний депутат України
СТЕФАНЧУК Микола Олексійович	народний депутат України
КИЇВЕЦЬ Олена Валеріївна	радник Першого заступника Голови Верховної Ради України
БОРИСОВА Валентина Іванівна	завідувач кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого <i>(за згодою)</i>
ЗАХВАТАЄВ Володимир Микитович	співробітник Центру порівняльного та зарубіжного права Київського регіонального центру Національної академії правових наук України <i>(за згодою)</i>
КАЛАКУРА Віктор Ярославович	завідувач кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин

	Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент <i>(за згодою)</i>
КОХАНОВСЬКА Олена Велеонінівна	професор кафедри цивільного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка <i>(за згодою)</i>
МАЙДАНИК Роман Андрійович	завідувач кафедри цивільного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка <i>(за згодою)</i>
УЛЬЯНОВА Галина Олексіївна	проректор з навчальної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» <i>(за згодою)</i>
ЯКУБІВСЬКИЙ Ігор Євгенович	доцент кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка <i>(за згодою)</i>

АПАРАТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Інформаційне управління

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-91-88, 255-91-84; факс: 255-92-70; E-mail: infupr@rada.gov.ua

№ 18/07-331

"23" лютого 2021 р.

ІЛЛАРІОНОВУ О.Ю.
allexillarionov@gmail.com

Шановний Олександрє Юрійовичу!

У Єдиній системі обліку і контролю запитів на інформацію Верховної Ради України 19.02.2021 року за № 1838 зареєстровано Ваш запит щодо надання переліку та копій матеріалів, аналітичних та доповідних записок, звернень та запитів за результатами роботи робочої групи з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України.

Регламентом Верховної Ради України визначено, що розгляд та надання відповіді на запити на інформацію у Верховній Раді України забезпечуються Апаратом Верховної Ради України (абзац другий частини п'ятої статті 3).

За результатом розгляду запиту повідомляємо таке.

Постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 650 було утворено робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України (*далі – Робоча група*), до складу якої увійшли провідні фахівці з питань цивілістики, у тому числі Перший заступник Голови Верховної Ради України Руслан Стефанчук. Очолює Робочу групу Міністр юстиції України. До основних завдань Робочої групи відносяться:

1) проведення комплексного аналізу існуючого цивільного законодавства України та визначення сфер приватноправових відносин, які потребують приведення у відповідність із світовими тенденціями розвитку приватного права;

2) вивчення досвіду європейських країн щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України;

3) підготовка пропозицій щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України.

У результаті діяльності Робочої групи було підготовлено Концепцію оновлення Цивільного кодексу України (*далі – Концепція*), текст якої знаходиться у відкритому доступі.

Розпорядженням Голови Верховної Ради України № 260 від 28 липня 2020 року було створено аналогічну робочу групу, до складу якої увійшли більшість членів Робочої групи при Кабінеті Міністрів України.

28 січня 2021 року відбулося перше установче засідання цієї робочої групи, на якому було презентовано Концепцію та запропоновано усім бажаючим долучитися до її обговорення. Пропозиції та зауваження прохання надсилати на електронну пошту: civilcodenew@gmail.com.

З огляду на зазначене, надати копії будь-яких матеріалів щодо діяльності зазначеної робочої групи не видається можливим через їх відсутність. Наразі єдиним матеріалом, яким оперує згадана робоча група, є відповідне розпорядження про її створення та Концепція.

Додатково повідомляємо, що Планом законопроектної роботи Верховної Ради України на 2021 рік, затвердженим Постановою Верховної Ради України від 2 лютого 2021 року № 1165-ІХ, передбачено проведення у 2021 році рекодифікації книги першої Цивільного кодексу України - "Загальні положення" (п. 368) та книги другої Цивільного кодексу України - "Особисті немайнові права фізичної особи" (п. 369).

З метою отримання більш детальної інформації Ви можете звертатися до Кабінету Міністрів України.

Відповідно до статті 23 Закону України «Про доступ до публічної інформації», рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації можуть бути оскаржені до керівника розпорядника, вищого органу або суду.

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації до суду здійснюється відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України.

З повагою

Заступник керівника управління –
керівник відділу роботи
з публічною інформацією

О.КУЗЬМІН

АПАРАТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Інформаційне управління

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-91-88, 255-91-84; факс: 255-92-70; E-mail: infupr@rada.gov.ua

№ 18/07-283

" 16" лютого 2021р.

ІЛЛАРІОНОВУ О.Ю.
allexillarionov@gmail.com

Шановний Олександрє Юрійовичу!

У Єдиній системі обліку і контролю запитів на інформацію Верховної Ради України 15.02.2021 року за № 1561 зареєстровано Ваш запит щодо надання інформації про результати роботи робочої групи з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, створеної розпорядженням Голови Верховної Ради України від 28.07.2020 № 260 тощо.

Регламентом Верховної Ради України визначено, що розгляд та надання відповіді на запити на інформацію у Верховній Раді України забезпечуються Апаратом Верховної Ради України (абзац другий частини п'ятої статті 3).

Щодо **пункту «а» запиту** повідомляємо таке. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» (далі - Закон) публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

Таким чином, суть запиту зводиться до прохання надати інформацію, якою володіє розпорядник. Зазначений Закон надає право доступу до вже існуючої інформації і не вимагає створення у відповідь на запит нової інформації (зокрема, шляхом проведення аналітичної роботи). Інші вимоги або прохання необхідно розглядати згідно із Законом України «Про звернення громадян» протягом 30-денного строку.

Разом з тим, згідно з положеннями статей 1, 19 Закону та пункту 2 Розпорядження Голови Верховної Ради України від 11 травня 2011 року № 393 "Про забезпечення виконання Закону України "Про доступ до публічної інформації" в Апараті Верховної Ради України" Апарат Верховної Ради України не є розпорядником інформації за запитами на інформацію стосовно інформації, яка може бути створена шляхом узагальнення, аналітичної обробки даних або потребує створення в інший спосіб.

Створення інформації *«про результати роботи робочої групи з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України»* потребує проведення аналітичної обробки даних, відтак, Апарат Верховної Ради України не є розпорядником зазначеної інформації.

Щодо **пункту «б» запити** повідомляємо, що *«розпорядження Голови Верховної Ради України... або інший правовий акт, яким продовжено на 2021 рік повноваження Робочої групи, створеної розпорядженням Голови Верховної Ради України від 28.07.2020 № 260»*, у Верховній Раді України не приймалися.

З огляду на зазначене, надаємо інформацію, наявну в Апараті Верховної Ради України, а саме скановану копію Розпорядження Голови Верховної Ради України № 260 від 28 липня 2020 року *«Про створення робочої групи з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» (з додатком)*.

У разі необхідності отримати відповідь на питання, роз'яснення тощо Ви можете звернутись в порядку, передбаченому Законом України *«Про звернення громадян»*.

Детально ознайомитися з умовами подання звернення Ви можете на веб-порталі Управління з питань звернень громадян Апарату Верховної Ради України (режим доступу: <https://vzvernen.rada.gov.ua/>).

Відповідно до статті 23 Закону України *«Про доступ до публічної інформації»*, рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації можуть бути оскаржені до керівника розпорядника, вищого органу або суду.

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації до суду здійснюється відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України.

Додатки: 1 електронний файл форматом pdf.

З повагою

Заступник керівника управління –
керівник відділу роботи
з публічною інформацією

О.КУЗЬМІН

АПАРАТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Інформаційне управління

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-91-88, 255-91-81; факс: 255-92-70; E-mail: infupr@rada.gov.ua

№ 18/07-480

" 11 " березня 2021 р.

ІЛЛАРІОНОВУ О.Ю.
allexillarionov@gmail.com

Шановний Олександрє Юрійовичу!

У Єдиній базі запитів на інформацію Верховної Ради України 10.03.2021 року зареєстровано Ваш запит за № 2737, в якому просите надати інформацію щодо наявності та копій текстів інформаційних матеріалів, підготовлених Національною академією правових наук України та секретаріатом Комітету з питань правової політики на виконання п. 21 Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 16 червня 2020 року № 689-ІХ.

Розпорядженням Голови Верховної Ради України від 11 травня 2011 року № 393 "Про забезпечення виконання Закону України "Про доступ до публічної інформації" в Апараті Верховної Ради України" (далі – Розпорядження) Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України (далі – Інформаційне управління) визначено структурним підрозділом з питань запитів на інформацію розпорядника інформації.

Відповідно до цього Розпорядження Інформаційне управління визначає структурний підрозділ Апарату Верховної Ради України, який згідно з функціональними обов'язками та компетенцією володіє або має володіти запитуваною інформацією.

За результатом розгляду Вашого запиту секретаріат Комітету Верховної Ради України з питань правової політики (далі – секретаріат Комітету) повідомив, що в розпорядженні секретаріату Комітету така інформація відсутня.

Відповідно до статті 23 Закону «Про доступ до публічної інформації», рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації можуть бути оскаржені до керівника розпорядника, вищого органу або суду.

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації до суду здійснюється відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України.

З повагою

Заступник керівника управління –
керівник відділу роботи
з публічною інформацією

О.КУЗЬМІН

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ
УКРАЇНИ**

Мін'юст

вул. Архітектора Городецького, 13, м. Київ, 01001

тел.: (044) 364-23-93, факс: (044) 271-17-83

Email: callcentre@minjust.gov.ua,

themis@minjust.gov.ua

Web: <http://www.minjust.gov.ua>,

код згідно з ЄДРПОУ 00015622

Ілларіонову О. Ю.

allexillarionov@gmail.com

Щодо надання публічної інформації

Міністерство юстиції України розглянуло Ваші запити на отримання публічної інформації від 15 лютого 2021 року, зареєстровані у Мін'юсті 15 лютого 2021 року за № ПІ-І-688 та за № ПІ-І-689, щодо надання: копії платіжного доручення з оплати Міністерством юстиції України наприкінці 2020 року типографського друку ТОВ «АртЕк» Концепції оновлення Цивільного кодексу України (далі - Концепція), підготовленої робочою групою, персональний склад якої визначено наказом Міністерства юстиції України від 24.07.2019 № 2771/7/1; інформації про те, яким органом Концепції присвоєно статус «наукове видання»; інформації про виплачені членам робочої групи за рахунок коштів Державного бюджету України суми гонорарів за підготовку Концепції; копій протоколів засідань робочої групи з рекодифікації (оновлення) Цивільного кодексу України, а у разі, якщо такі протоколи відсутні або взагалі не велися - письмового повідомлення дат засідань, у яких особисто брали участь Міністр юстиції України, як голова робочої групи, та Державний секретар Міністерства юстиції України (із зазначенням прізвищ вказаних посадових осіб), і повідомляє про таке.

17 липня 2019 року Кабінетом Міністрів України прийнято постанову № 650 «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України», якою затверджено посадовий склад робочої групи та положення про неї.

Відповідно до вищезгаданої постанови Кабінету Міністрів України головою робочої групи було визначено Міністра юстиції України.

У свою чергу пунктом 8 Положення про робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України передбачено, що голова робочої групи затверджує її персональний склад.

24 липня 2019 року за підписом Міністра юстиції України Петренка П.Д. було видано наказ № 2771/7/1 «Про затвердження

Міністерство юстиції
України -№7028/ПІ-І-
688/8.1.1 від 17.02.2021
КЕП: Горовець С. М.
17.02.2021 14:16
12A1C72050HC6854040000
00005E05005D630D00

Продовження ДОДАТКУ 8

персонального складу робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України».

Стосовно надання копії платіжного доручення з оплати Міністерством юстиції України наприкінці 2020 року типографського друку ТОВ «АртЕк» Концепції оновлення Цивільного кодексу України інформуємо, що Міністерство юстиції України не ініціювало публікацію зазначеної Концепції, кошти на оплату типографського друку ТОВ «АртЕк» Концепції оновлення Цивільного кодексу України кошторисом апарату Міністерства юстиції України не передбачались, договір між Міністерством юстиції України та ТОВ «АртЕк» наприкінці 2020 року не укладався, а, отже, будь-які видатки на зазначені цілі не здійснювались.

При цьому щодо інших питань повідомляємо, що в Міністерстві юстиції України відсутня запитувана Вами інформація.

Додатково інформуємо, що за повідомленням Першого заступника Голови Верховної Ради України Стефанчука Р. О. наразі у Верховній Раді України створено робочу групу під його головуванням (<https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/202160.html>). До неї входять представники всіх фракцій та груп, і практично всі члени робочої групи з рекодифікації Цивільного кодексу при Міністерстві юстиції України. Продовження роботи над Концепцією планується забезпечити цією групою.

**Перший заступник
Міністра**

Євгеній ГОРОВЕЦЬ

Олексій Ковальчук 271-15-65

Персональні дані, вказані Вами у зверненні, захищаються та обробляються Міністерством юстиції відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» з метою розгляду Вашого звернення згідно із законодавством.

**Комітет Верховної Ради України
з питань економічного розвитку**

*До законопроекту
за реєстр. № 2635 від 19.12.2019 р.*

Комітет Верховної Ради України з питань бюджету на засіданні 18 березня 2020 року (протокол № 30) відповідно до статей 27 і 109 Бюджетного кодексу України та статті 93 Регламенту Верховної Ради України розглянув проект Закону України про внесення змін і доповнень до деяких законів України з метою вдосконалення цивільного законодавства (реєстр. № 2635 від 19.12.2019 р.), внесений народними депутатами України Мережком О.О. та іншими.

Законопроектом пропонується внести зміни до Цивільного кодексу України, зокрема щодо: визначення корпоративних прав, встановлення моменту виникнення корпоративних прав, а також можливості існування у законодавстві обмежень певним особам щодо володіння корпоративними правами або їх реалізації */доповнення Кодексу новою статтею 96-1/*; виключення з Кодексу таких організаційно-правових форм юридичних осіб як державні підприємства, комунальні підприємства, спільні комунальні підприємства, навчальні заклади тощо */зміни до статей 167 і 169 Кодексу/*. Поряд з тим, пунктом 3 Прикінцевих положень законопроекту передбачається, що майно, яке не увійде до статутного (складеного) капіталу юридичних осіб, може передаватися їм в управління, а також на інших правових підставах, передбачених Цивільним кодексом України.

Крім того, законопроектом передбачається визнати Господарський кодекс України таким, що втратив чинність.

Міністерство фінансів України у своєму експертному висновку зазначає, що реалізація положень законопроекту (насамперед в частині скасування Господарського кодексу України без попереднього внесення змін до інших законодавчих актів України) призведе до значних втрат державного бюджету,

Продовження ДОДАТКУ 9

зокрема, від списання та реалізації надлишкового державного майна. Поряд з тим, зауважено, що законопроектом будуть відмінені норми щодо складання та затвердження фінансового плану суб'єктам державного сектору економіки, в якому, зокрема, передбачаються доходи та витрати підприємства, сплата податків та зборів до державного бюджету, що призведе до неможливості забезпечення ефективного управління державними фінансовими ресурсами та контролю за витрачанням коштів. Загалом Мінфіном надаються зауваження до положень законопроекту і не підтримується законопроект */копія висновку додається/*.

При цьому, до законопроекту не надано фінансово-економічне обґрунтування (включаючи відповідні розрахунки), яке вимагається відповідно до частини першої статті 27 Бюджетного кодексу України і частини третьої статті 91 Регламенту Верховної Ради України.

За підсумками розгляду законопроекту прийнято рішення: законопроект за реєстр. № 2635 матиме опосередкований вплив на показники бюджету (може призвести до зменшення доходів бюджетів від реалізації надлишкового державного (комунального) майна, від платежів суб'єктів державного (комунального) сектору економіки залежно від практики застосування даної законодавчої ініціативи). У разі прийняття відповідного закону він може набирати чинності згідно із законодавством.

Додаток: на 2 сторінках.

Голова Комітету

Ю.Ю. Арістов

**Експертний висновок
Міністерства фінансів України до
законопроекту згідно зі статтею 27
Бюджетного кодексу України**

1. Назва законопроекту

«Про внесення змін і доповнень до деяких законів України з метою вдосконалення цивільного законодавства» (реєстраційний № 2635 від 19.12.2019), внесений народними депутатами України Мережком О. О., Калауром І. Р. та іншими.

2. Завдання законопроекту

Законопроект розроблено з метою приведення умов здійснення підприємницької діяльності в Україні у відповідність до законодавчої практики країн ЄС, покращення інвестиційної привабливості українського економічного ринку через відмову від неринкових організаційно-правових форм юридичних осіб та від невідомих світових речово-правових титулів майна державних і комунальних підприємств. Законопроектом передбачається внесення змін до Цивільного кодексу України, визнання таким, що втратив чинність, Господарського кодексу України, а також низки прикінцевих положень, зокрема:

- доповнення Цивільного кодексу України статтею 96-1, яка містить визначення корпоративних прав, встановлює момент виникнення корпоративних прав, а також можливість існування у законодавстві обмежень певним особам щодо володіння корпоративними правами або їх реалізації;
- виключення у Цивільному кодексі України таких організаційно-правових форм юридичних осіб як державні підприємства, комунальні підприємства та спільні комунальні підприємства;
- положення, відповідно до якого майно, яке не увійшло до статутного (складеного) капіталу юридичних осіб, може передаватися їм в управління, а також на інших правових підставах, передбачених Цивільним кодексом України;
- обов'язок засновників відповідних юридичних осіб привести організаційно-правову форму та установчі документи у відповідність до Цивільного кодексу України та наслідки невиконання цього обов'язку;
- визнання таким, що втратив чинність, Господарського кодексу України, положення якого переважно не мають регулятивного ефекту, є декларативними за своїм змістом, а також суперечать іншим нормативно-правовим актам та загальним засадам цивільного законодавства.

3. Оцінка впливу на показники бюджетів

Реалізація норм законопроекту призведе до значних втрат державного бюджету, зокрема, від списання та реалізації надлишкового державного майна.

4. Вартісна величина впливу на показники бюджетів

Розробником законопроекту не надано розрахунків або обґрунтувань щодо втрат бюджету у разі запровадження таких змін.

5. Пропозиції щодо можливостей фінансового забезпечення у відповідному бюджетному періоді законопроекту у разі його прийняття

У разі прийняття цей Закон набиратиме чинності з дня, наступного за днем його опублікування. Прийняття зазначених змін може призвести до зменшення надходження коштів до державного бюджету, зокрема, від списання та реалізації надлишкового державного майна

СЕД Мінфін АСКОД

Міністерство фінансів України

Сертифікат 41CDBEF7B7ADD73104000000C107000043120000

Підписувач Маркарова Оксана Сергіївна

Дійсний з 16.10.2018 13:07:30 по 16.10.2020 13:07:30

13010-03-3/4470 від 11.02.2020

Продовження ДОДАТКУ 10

6. Пропозиції щодо відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини

Всупереч статті 27 Бюджетного кодексу України суб'єктом права законодавчої ініціативи не додано до проєкту Закону фінансово-економічного обґрунтування (включаючи відповідні розрахунки), згідно з якою пропозиції змін до законодавчих актів України щодо скорочення витрат бюджету та/або джерел додаткових надходжень бюджету для досягнення збалансованості бюджету до законопроєкту подаються, якщо зміни показників бюджету передбачають зменшення надходжень бюджету та/або збільшення витрат бюджету.

При цьому в пояснювальній записці зазначено, що реалізація законопроєкту не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України.

7. Пропозиції щодо розгляду законопроєкту

Прийняття норми щодо втрати чинності Господарським кодексом України в цілому призведе до порушення Конституції України в частині забезпечення правових засад і гарантій та утворення різних форм підприємництва, у зв'язку із чим будуть ліквідовані форми підприємницької діяльності, зокрема приватних підприємств. Крім того, порушуються права держави як суб'єкта господарювання щодо розпорядження державним майном та права створення різних форм підприємництва.

Господарський кодекс України передбачає норми щодо діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, до яких належать суб'єкти, що діють на основі лише державної власності, а також суб'єкти, державна частка у статутному капіталі яких перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів.

Так, відповідно до умов статті 67 Господарського кодексу України встановлено, що державні підприємства, у тому числі господарські товариства (крім банків), у статутному капіталі яких державі належать 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв), здійснюють залучення внутрішніх довгострокових (більше одного року) та зовнішніх кредитів (позик), надають гарантії або є поручителями за такими зобов'язаннями за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику.

Отже, у разі скасування Господарського кодексу України Міністерство фінансів України буде позбавлено можливості відстежувати надані державним підприємствам, у тому числі господарським товариствам, у статутному капіталі яких державі належать 50 та більше відсотків акцій, внутрішні та зовнішні кредити (позики), а також укладені ними договори гарантії, поруки.

Крім того, Господарським кодексом України встановлені норми та обмеження щодо діяльності суб'єктів державного сектору економіки, а також окремі норми щодо розпорядження майном, яке знаходиться тільки у державній власності.

Таким чином, скасування Господарського кодексу України без попереднього внесення змін до інших законодавчих актів України призведе до значних втрат державного бюджету, зокрема, від списання та реалізації надлишкового державного майна.

Також будуть відмінені норми щодо складання та затвердження фінансового плану суб'єктам державного сектору економіки, в якому, зокрема, передбачаються доходи та витрати підприємства, сплата податків та зборів до державного бюджету України тощо на поточний та наступні роки, що призведе до неможливості забезпечення ефективного управління державними фінансовими ресурсами та контролю за витрачанням коштів.

Проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до деяких законів України з метою вдосконалення цивільного законодавства» не підтримується.

Міністр фінансів України

Оксана МАРКАРОВА

**МІНІСТЕРСТВО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ТОРГІВЛІ
ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
(Мінекономіки)**

вул. М. Грушевського, 12/2, м. Київ, 01008, тел. (044)200-47-53, факс (044)253-63-71
E-mail: meconomy@me.gov.ua, http://www.me.gov.ua, код ЄДРПОУ 37508596

На № _____ від _____

**Інститут економіко-правових
досліджень**

бул. Тараса Шевченка 60, м. Київ, 01032

*Щодо створення робочої групи
з рекодифікації (оновлення)
господарського законодавства*

Секретаріатом Кабінету Міністрів України листом від 03.03.2020 № 7082/0/2-20 доручено Мінекономіки, Мінфіну, Фонду державного майна, НКЦПФР та Мін'юсту опрацювати лист директора Інституту економіко-правових досліджень В. А. Устименка від 30.01.2020 № 299/38/20 щодо пропозиції створення Урядом робочої групи з рекодифікації (оновлення) господарського законодавства України.

Мінекономіки, яке визначено головним виконавцем, звернулось до Кабінету Міністрів України стосовно визначення Мін'юсту виконавцем питання створення робочої групи з рекодифікації (оновлення) господарського законодавства України, оскільки до повноважень Міністерства юстиції України належить розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства, та подання їх в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України.

Слід зазначити, що постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 № 650 утворено робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, затверджено її посадовий склад, положення, в якому визначено, що організаційне, інформаційне, матеріальне забезпечення

ДОКУМЕНТ СЕД Мінекономіки АСКОД

Сертифікат 58E2D9E7F900307B0400000074B82C0039117A00
Підписувач Черних Олександр Олександрович
Дійсний з 08.10.2019 0:00 по 08.10.2021 0:00

Мінекономіки

2415-06/23041-07 від 07.04.2020

Продовження ДОДАТКУ 11

Разом з тим, Міністерство юстиції України (лист від 02.04.2020 № 15560/3171-4-20/8.1.6) повідомило Мінекономіки, що наразі не вважає за доцільне утворення робочої групи з рекодифікації (оновлення) господарського законодавства України. Також Міністерство зазначило, що удосконалення національного законодавства у сфері господарювання має відбуватися поетапно, шляхом виявлення та вивчення суспільних відносин, які потребують змін у правовому регулюванні, врахування наслідків та ризиків, що можуть бути спричинені такими змінами, розроблення та прийняття відповідних нормативно-правових актів та припинення дії правових приписів, що втратили актуальність.

Також повідомляємо, що відповідно до листа Секретаріату Кабінету Міністрів від 17.01.2020 № 956/0/2-20 Мінекономіки, Мін'юстом, Фондом державного майна України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку було розглянуто проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до деяких законів України з метою вдосконалення цивільного законодавства» (реєстраційний № 2635 від 19.12.2019) та направлено Кабінету Міністрів України проект експертного висновку щодо не підтримання зазначеного проекту Закону.

**Державний секретар Міністерства
розвитку економіки, торгівлі
та сільського господарства України**

Олександр ЧЕРНИХ

Белозьорова
200-47-73*35-56

**КОНЦЕПЦІЯ
МОДЕРНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

Одним з фундаментальних національних інтересів України є сталий розвиток національної економіки. Такий розвиток можливий за наявності дієвого механізму правового регулювання, орієнтованого на створення сприятливих умов для ведення господарської діяльності і задоволення економічних потреб суспільства, що обумовлює наявність системоутворюючого, комплексного, сучасного кодифікованого акта.

Проблеми, які потребують розв'язання

Сучасний стан правового регулювання, організації та безпосереднього здійснення господарської діяльності характеризується низкою проблем, серед яких:

недостатнє врахування тенденцій розвитку та досягнень світової економічної науки в правовому забезпеченні економіки України;

низька ефективність сучасних методів та засобів господарсько-правового впливу на економіку в умовах триваючих зовнішніх загроз, зумовлених біологічними (пандемія COVID-19), військовими (окупація частини території України) та іншими чинниками;

недостатня інтеграція Цілей сталого розвитку у механізм господарсько-правового регулювання економічних відносин;

невпорядкованість і суперечливість підходів щодо визначення організаційно-правових форм господарювання, видів суб'єктів господарської (економічної) діяльності, наявність протиріч і прогалин у визначенні їх правового статусу, відсутність заохочень стосовно корпоративної соціальної відповідальності таких суб'єктів;

диспропорції у визначенні ступеня і меж участі органів державної влади і місцевого самоврядування в господарських (економічних) відносинах, неефективність управління підприємствами державного і комунального секторів економіки, недостатність економіко-правових стимулів для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів на засадах публічно-приватного партнерства, недосконалість підходів до надання державної допомоги суб'єктам господарювання, застосування окремих засобів державного регулювання та здійснення державного контролю й нагляду у сфері господарської (економічної) діяльності;

недосконалість порядку розгляду органами Антимонопольного комітету України справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, неповна відповідність системи контролю за допустимістю державної допомоги для конкуренції правовим актам Європейського Союзу;

недостатній рівень правового забезпечення використання майна при організації та здійсненні господарської (економічної) діяльності;

відсутність чітких, системних правових положень щодо способів і правових форм комерціалізації прав інтелектуальної власності у сфері господарювання;

недостатня правова регламентація щодо укладання, виконання та припинення договорів у сфері господарської (економічної) діяльності;

відставання правового регулювання від наявної практики та тенденцій щодо цифровізації господарської (економічної) діяльності, використання у цій діяльності новітніх електронних та інших технологій, поширення електронної комерції, обігу криптовалют, впровадження смарт-контрактів тощо;

низький рівень забезпечення захисту прав і законних інтересів учасників господарських (економічних) відносин;

недосконалість положень щодо відповідальності за вчинення суб'єктами господарювання правопорушень окремих видів, часткова невідповідність потребам сьогодення переліку підстав такої відповідальності та санкцій за вчинення правопорушень у сфері господарювання;

надмірна зарегульованість і водночас наявність прогалин, протиріч у регулюванні діяльності в окремих галузях і сферах економіки;

несприятливість правових умов для здійснення інноваційної, інвестиційної, зовнішньоекономічної діяльності, інтеграції України у світовий економічний простір;

суперечливе визначення спеціальних режимів господарювання (господарська діяльність у Збройних Силах України, господарська діяльність в умовах надзвичайного стану, проведення ООС тощо).

Зазначені проблеми у правовій площині поряд із іншими чинниками негативно впливають на стан економіки України, що проявляється, зокрема, у високому рівні її «тінізації», обмеженні підприємницької ініціативи, скороченні промислового виробництва, низькій привабливості України для іноземних інвесторів.

Обґрунтування доцільності модернізації господарського законодавства України

Розв'язанню окреслених проблем сприятиме проведення модернізації господарського законодавства України (далі – модернізація), що полягатиме у комплексному перегляді наявного масиву законів, які регулюють відносини щодо організації та безпосереднього здійснення господарської (економічної) діяльності, з подальшою підготовкою та прийняттям нової редакції кодифікованого акта такого законодавства.

На доцільність модернізації та збереження кодифікації як оптимальної форми систематизації господарського законодавства вказують, зокрема:

стійка інтегрованість базових положень Господарського кодексу України у систему національного законодавства (на сьогодні понад 300 базових чинних законів оперують термінологією, що розкривається у

Господарському кодексі України («суб'єкт господарювання», «господарська діяльність» та ін.), містять норми, які безпосередньо кореспондують із положеннями цього Кодексу; більш ніж 40 базових законів містять пряме посилання на Господарський кодекс України), а також кореляція національної господарсько-правової термінології із понятійним апаратом Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом;

необхідність забезпечення стабільності і послідовності у розвитку господарського законодавства, збереження та подальшого вдосконалення низки раніше прийнятих норм такого законодавства, ефективність яких підтверджена практикою;

позитивний досвід європейських країн, де прийнято економічні (комерційні, підприємницькі, торгові) кодекси (Австрія, Бельгія, Естонія, Латвія, Іспанія, Мальта, Нідерланди, ФРН, Словаччина, Туреччина, Франція, Чехія та ін.) для окремого регулювання відносин у сфері економіки;

потреба адаптації господарського законодавства України до права Європейського Союзу, удосконалення національного законодавства відповідно до зобов'язань, визначених Угодою про асоціацію з Європейським Союзом;

необхідність підвищення позицій України у рейтингу Світового банку «Doing Business», серед показників якого враховуються стабільність і осучаснення господарського (економічного) законодавства;

потреба закладення стійких, розрахованих на тривале застосування моделей організації та здійснення господарської (економічної) діяльності (її регулювання), що в умовах динамічного розвитку економічних відносин певною мірою попереджуватиме виникнення прогалин у їх правовому регулюванні;

наявність багаторічних наукових напрацювань в галузі господарського (підприємницького, комерційного, корпоративного, конкурентного, інвестиційного) права та достатньої кількості досвідчених науковців і практиків, здатних долучитися до проведення модернізації.

Мета та завдання модернізації господарського законодавства

Метою модернізації є оновлення правової парадигми організації та здійснення господарської діяльності в Україні і на цій основі забезпечення конструктивного поєднання, взаємоузгодження публічних та приватних інтересів у регулюванні господарської (економічної) діяльності, суттєве покращення правових умов для розвитку української економіки та підвищення рівня життя населення.

Завданнями модернізації є:

вирішення проблеми множинності актів господарського (економічного) законодавства; спрощення, скорочення та угруповання масиву законів, що становлять правову основу господарської (економічної) діяльності на засадах

зрозумілості, виконуваності та системності; досягнення несуперечливості та стабільності дії актів господарського (економічного) законодавства, закладення підґрунтя для послідовного та логічного розвитку такого законодавства;

зосередження в оновленому кодифікованому акті господарського законодавства норм прямої дії, що визначатимуть основні засади, регулюватимуть ключові (базові) питання організації та здійснення господарської (економічної) діяльності, з урахуванням правозастосування, сучасних економічних реалій;

підготовка системних, взаємоузгоджених змін та доповнень до інших нормативно-правових актів господарського (економічного) законодавства;

узгодження модернізованого господарського (економічного) законодавства із основними засадами цивільного законодавства;

імплементация прогресивного зарубіжного досвіду законодавчого регулювання економічних відносин, адаптація (господарського (економічного) законодавства України до права Європейського Союзу;

втілення в господарське (економічне) законодавство принципів сталого розвитку, які у триєдиному взаємозв'язку екологічного, соціального та економічного компонентів мають справити вирішальний вплив на формування та реалізацію основних напрямів державної економічної політики;

конкретизація правових засад організації і здійснення економічної (господарської) діяльності, заохочення суб'єктів такої діяльності до дотримання правового економічного порядку; уточнення положень щодо об'єктивно зростаючої ролі саморегулювальних організацій у визначенні правил здійснення підприємництва на товарних ринках;

удосконалення нормативного масиву щодо правового статусу суб'єктів господарювання, перегляд та осучаснення організаційно-правових форм господарювання відповідно до європейських підходів;

доопрацювання положень щодо участі держави і територіальних громад у господарських (економічних) відносинах відповідно до найкращих світових практик та інвестиційних стимулів;

уточнення правил щодо розгляду органами Антимонопольного комітету України справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, оцінювання допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для конкуренції;

уточнення правового режиму майна, що залучається у господарський (економічний) оборот і використовується для здійснення господарської (економічної) діяльності;

визначення загальних засад комерціалізації прав інтелектуальної власності у сфері господарювання, конкретизація правових форм і порядку введення таких прав до економічного обороту, підстав і способів використання цих прав у вказаній сфері;

системне правове закріплення особливостей укладання, виконання та припинення договорів у сфері господарської (економічної) діяльності;
унормування умов та правил електронного господарювання;
удосконалення положень щодо способів захисту прав і законних інтересів учасників господарських (економічних) відносин;
систематизація та оптимізація підстав, видів і процедур застосування господарсько-правової відповідальності;
усунення недоліків законодавства щодо здійснення діяльності у базових галузях і сферах економіки (будівництво, транспорт, фінансова діяльність і ін.);
закріплення положень, спрямованих на активізацію інноваційної, інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності;
оновлення положень законодавства з питань ведення господарської (економічної) діяльності в умовах спеціального правового режиму (під час запровадження надзвичайного чи воєнного стану, тощо).

Теоретична та емпірична основа і концептуальні орієнтири модернізації господарського законодавства

Модернізація має ґрунтуватись на таких **теоретичних засадах**:

урахування виявлених тенденцій правового, економічного, політичного і соціального розвитку нашого суспільства;
використання системного підходу у процесі узгодження нормативно-правових актів поміж собою на різних рівнях і в різних площинах;
врахування особливостей окремих підгалузей господарського права і їх впливу на розвиток господарського (економічного) законодавства загалом;
застосування «пакетного» підходу до оновлення законодавства;
використання наукових результатів як вітчизняних, так і зарубіжних вчених у галузі права і економіки.

Емпіричну основу проведення модернізації господарського (економічного) законодавства мають скласти:

нормативно-правові акти вітчизняного господарського законодавства та суміжних галузей;
нормативно-правові акти щодо підприємництва інших країн, право ЄС, міжнародні конвенції, договори та інші документи;
правозастосовна практика: судова, відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання;
статистичні відомості; дані вибірових обстежень і опитувань експертів і спеціалістів у відповідних галузях тощо.

Концептуальними орієнтирами модернізації господарського законодавства мають бути:

досягнення цільової спрямованості господарського (економічного) законодавства;

дотримання економічних пріоритетів у розвитку господарського (економічного) законодавства;

посилення соціальної спрямованості господарського (економічного) законодавства;

внутрішня та зовнішня гармонізація господарського (економічного) законодавства;

забезпечення рівного підпорядкування суб'єктів економічних відносин правовому економічному порядку, заснованого на поєднанні обов'язкових приписів, автономних рішень та рекомендацій.

Очікувані результати модернізації господарського законодавства

Проведення модернізації сприятиме покращенню умов ведення господарської (економічної) діяльності в Україні, загального соціально-економічного стану країни, підвищенню її позицій у рейтингу «Doing Business», зокрема, дозволить забезпечити:

досягнення правової визначеності основних засад господарської (економічної) діяльності з урахуванням сучасних економічних реалій в умовах наближення законодавства України до права Європейського Союзу;

упорядкованість організації і здійснення господарської (економічної) діяльності на більш високому рівні;

взаємоузгодженість нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері економіки, відповідність законодавства сучасним потребам суб'єктів господарювання;

підвищення рівня ділової активності суб'єктів господарської (економічної) діяльності, дотримання ними правил провадження цієї діяльності, розширення кола таких суб'єктів;

оптимальне поєднання державного регулювання і ринкової саморегуляції економіки, збалансування публічних і приватних інтересів в економічній сфері; системне усунення корупційних ризиків в економічних відносинах;

розвиток добросовісної конкуренції, створення сприятливого інвестиційного клімату та утримання макроекономічної стабільності;

створення нових робочих місць, підвищення доходів і зниження рівня бідності населення, зменшення соціальної нерівності в суспільстві;

розвиток високотехнологічних виробництв, покращення якості товарів і послуг, підвищення експортного потенціалу українських виробників;

посилення дієвості захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання; єдність відповідної правозастосовної (в тому числі судової) практики; зменшення кількості економічних правопорушень, господарських спорів, які підлягають судовому розгляду; виведення принципів господарювання на рівень дієвих інструментів вирішення господарських спорів.

Науково-популярне видання

**НАУКОВО-ЕКСПЕРТНИЙ ВИСНОВОК
ДО КОНЦЕПЦІЇ ОНОВЛЕННЯ
ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Брошура

Українською мовою

Відповідальний за видання В.А. Устименко
Редактор Р.А. Джабраїлов
Технічний редактор О.М. Єрмоленко

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України»
01032, Київ 32, бульв. Т. Шевченка, 60

Підписано до друку 26.04.2021.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 6,5. Ум. фарб.-відб. 6,5. Обл.-вид. арк. 7,0.
Зам. 0041. Тираж 250 прим.

Віддруковано ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року
14035, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40
Тел. +38-097-385-28-13